

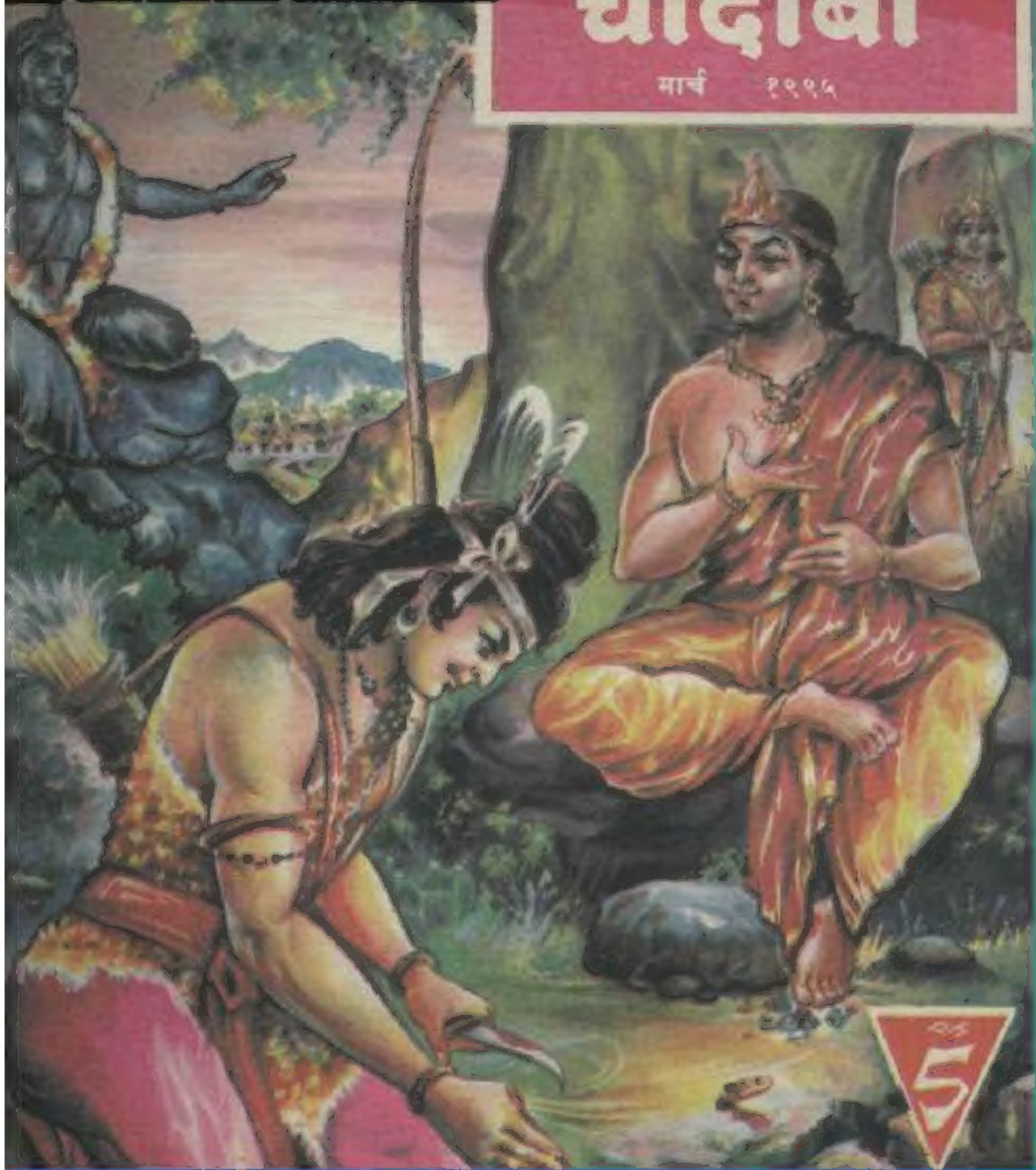
/ 68

चांदोबा

मार्च

१९९५

चांदोबा

मार्च १९९५

संपादकीय	...७	चांदोबा पुरवणी - ७५	...३३
हेल्मेट खोल यांचा विजय	...९	निरर्थक स्वार्थ	...३७
वसुली	...१०	चान्दोबाच्या बातम्या	...४४
"मी आणि आम्ही!"	...११	महाभारत - ८	...४९
भुवनसुंदरी - ४	...१७	उदार रामचन्द्र	...५३
सोनारामची कूक	...२४	अति लोभाचा परिणाम	...५८
पेशावर	...२९	बहुमुखा वसुन्धरा	...६३
ताजी मिठाई	...३१	फोटो खोडनावे चढाओढ	...६५

एक प्रत : ५.००

वार्षिक वर्गणी : ३०.००

विडव - समाचार

हेल्मेट खोल यांचा विजय

मे १९ मोझॅबेर रीगो जर्मनीत सार्वत्रिक निवडणूक झाली. चान्सलर हेल्मेट खोल कोण्या निवडणुकीत विजयी झाले. त्या वेळच्या पश्चिम जर्मनीत सन १९८९ मध्ये बी निवडणूक झाली, तीत पहिल्यांदा ते निवडून आले होते. १९९२ मध्ये पूर्व व पश्चिम जर्मनी यांच्या एकीकरणानंतर पहिल्यांदा श्री निवडणूक आली तीत खोल यांचा तिसऱ्या वेळी विजय झाला.

सन १९९० मध्ये झालेल्या निवडणुकीत खोलच्या सत्ताएळपक्षांना ५५ टक्के मते मिळाली होती. परंतु यत्नेट्टी चाणैय्यार पक्षांचाच अपयशामुळे फार बोळ्या मताधिक्याने त्यांनी निवडणूक जिंकली. त्यांना फक्त ४८.३ टक्के मतेच मिळाली. विरोधी पक्षांना मिळालेली मते होती ४८.१ टक्के. या परिस्थितीत खोल यांची सत्ता चार वर्षांपर्यंत टिकेल की नाही याबद्दल राजनैतिक अभ्यासकांना शंका वाटते. जर चार वर्षे त्यांची सत्ता टिकली तर याचो चान्सलर कोणते अडिच्यूरचा उच्चांक ते मोडतील. त्यांनी सलग १४ वर्षे शासन -सुवे सांभाळली होती.

जर्मनीतील लोकांची शासन-व्यवस्थेत बदल व्हावा अशी इच्छा नाही. म्हणून त्यांनी हेल्मेट खोलचा 'खिचन इमोक्रॅटिक पक्ष' व त्याचे भागीदार 'डेव्हियन क्रिचन पक्ष' व 'लिबरल इमोक्रॅटिक पक्ष' यांनाच पुन्हा निवडले. राजनैतिक अभ्यासकांना वाटते की काच उद्देशाने जलतेने यांना पुन्हा एकदा निवडले आहे. त्यांचे असे ही म्हणणे आहे की जर्मनीने शासकांना राजव करवात याची आपणही एकदा संधि दिली, पाण आताच अल्प मताधिक्याने ही ही लढात मेण्यासारणी मोड आहे.

प्रमुख विरोधी पक्ष 'सोशन डेमोक्रेट्स'ने आपल्या निवडणुकीच्या जाहीरनाम्यात घोषित केले होते की, जर त्यांना शासन -धार चालविण्याची संधि देण्यात आली तर ते जगातील विकासशील देशांना देण्यात येणारे आर्थिक साह्य लाभदोत्र दद करतील. 'गिनिन्ट्री ऑफ इकोनामिक को-ऑपरेशन' द्वारा ही आर्थिक मदत दिली जाते. जर्मनीकडून आर्थिक साह्य मिळाल्या देशात आणखी वाढ हो एकवेध आहे. खोलच्या या विजयामुळे भारताला सविष्यात ही जर्मनीकडून आर्थिक मदत मिळत राहील.

सन १९९० मध्ये चान्सलर हेल्मेट खोल यांना प्रतिष्ठेप्रप्त पं. ब्रवाइरलाल नेहरू पुरस्कार मिळाला, ही याष्ट्र चांदोबाच्या वाचकांना चांगली माहीत आहे. (जानेवारी १९९६ या अंक)

वसुली

वीरभद्र आणि नारायण गवाच्या मध्ये असलेल्या चकतबाबत बसून बसून मारत होते. इतक्यात माधव गवाचा एक माणूस धावतच येथे आला, जेन् म्हुणू लागला, "नारायणराव, माधवावर आलेल्या संकटातून तुम्हीच मला वाचवू शकाल, मला आता ताबडतोब हजार रुपये हवे आहेत, दोन-तीन महिन्यात व्याजासह ते परत करील या."

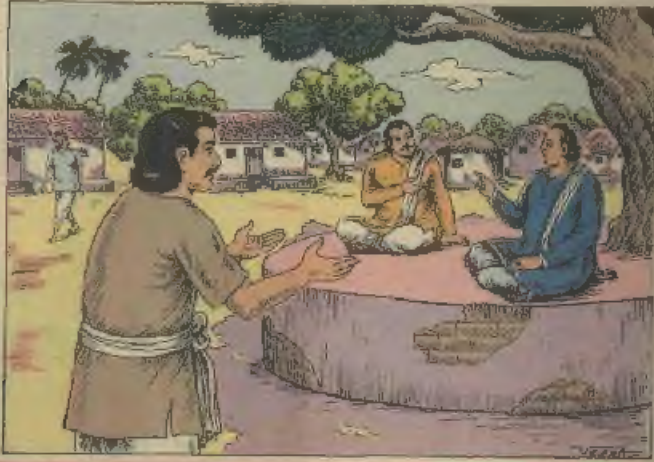
"तुम्हा प्रामाणिकपणाबद्दल मला बरीच शंका नाहीच, तरीही शेवटी पैसांचा प्रश्न आहे ना. कोणते प्रमाणित माणूस तुम्हा प्रामाणिकपणाबद्दल शिफारस करत असेल, तर पैसांची व्याख्या मी करू शकेन," असे म्हणत नारायणने वीरभद्रकडे पाहिले.

वीरभद्र ताबडतोब म्हणाला, "माधवकडून वायचाला एकदोन दिवस अशीर होईनही कराचिन्, पण कित्या शब्दांना तो तर्कीत मारेल, पेतलेली रकम तो परत पकडून करील, आताच समजा, की तुमची रकम विजेगेरीत अगदी सुरक्षित आहे."

त्याच दिवशी नारायणने माधवला हजार रुपये दिले. दुसऱ्या दिवशी पुन्हा नारायण जन्मोत्सव गळीत येतले असता, वीरभद्र नारायणला म्हणाला, "त्या माधवच्या बाबतीत ब्रूण सावध रहा बेटा! त्याच्या मागे फिरता फिरता तुम्हाला काहीतरी मिळेल. महजपणे पैसे परत करणाऱ्यापैकी नव्हे तो!"

"अग कातल त्याच्या प्रामाणिकपणाची शिफारस को केलोत तुम्ही?" नारायणने विचारले.

"काय करू तरी बरा! दोन वर्षांपूर्वी मी त्याला दोनशे रुपये दिले होते. ते परत मिळवण्यासाठी तुम्हा कोणता भुलावला महज माधवाकडे. काळ संशयाकाळी तुम्ही दिलेले पैसे वेळून वात असतानाच वाटेत पकडले मी त्याला, जेन् माझे दोनशे व्याजासह वसूल केले मी!" असे म्हणत वीरभद्र तेवतून निघून गेला.

“मी आणि आम्ही!”

रंगपुर मध्ये माधव नावाचा एक युवक रहात

असे. बालक्यातच त्याने अनेक शास्त्र-ग्रंथ व काव्य वाचून अध्ययन केले. लोकांनी कोणताही प्रश्न विचारला तर तो तत्काळ त्याचे उत्तर देई व त्याचा शास्त्रीय आधार सांगे. त्याचे प्रत्येक विधान शास्त्राधिष्ठित व शारल-संगत पसे. हेळ हेळ माधवच्या मनात गर्व उत्पन्न झाला.

एकदा एक तेजस्वी संन्यासी रंगपुर मध्ये आला. माधवकऱ्यांनी त्याचे स्वागत केले. त्याचे उपदेश लोकांनी ध्यानपूर्वक ऐकले.

संन्याशाची प्रशंसा ऐकून माधवच्या मनात ईर्ष्या जागृत झाली. त्याला वाटले की आपले शास्त्रांचे ज्ञान याच्यापेक्षा खूपच जास्त आहे.

एके दिवशी माधव संन्याशाला भेटला आणि म्हणाला - “स्वामीजी, आपण कोण-कोणत्या ग्रंथांचे कितपत अध्ययन केलेय?”

“माझ्या लहानपणी आई-वडिलांनी खूप प्रयत्न केला, पण मी काही शिकलो नाही. मी कोणत्याही ग्रंथाचे अध्ययन केले नाही.” संन्याशाने सत्य सांगून टाकले.

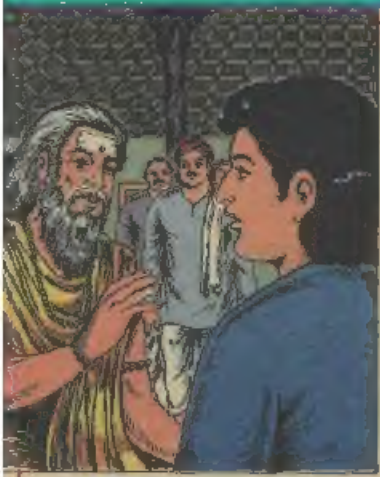
“मग आपण लोकांना एवढे उपदेश कसे देऊ शकता?” माधवने न्यायपूर्वक प्रश्न विचारला.

शांतिपूर्वक संन्यासी म्हणाला - “बेटा, सगळेच काही ग्रंथात लिहिलेले नसतं. मला जे अनुभव मिळाले, तेच मी लोकांना सांगतो.”

माधवने विचारले - “आपण आपल्या प्रवचनातून जे सांगता त्यातून ही किती अधिक विषय या ग्रंथात सांडलेले आहेत. तेव्हा हे ग्रंथ वाचून अधिक ज्ञान मिळेल की आपली प्रवचने ऐकून?”

संन्यासी म्हणाला - “केव्हा ही ग्रंथ वाचूनच अधिक फायदा होईल.”

प्रभाकर सातारकर

“मी हे सारे ग्रंथ वाचून, त्यातील ज्ञान आपल्यासाठी केले आहे. परंतु ज्ञानी असलो, तरी गावकरी आपला आदर करतात, माझा करीत नाहीत.

“पू त्यांच्याकडे ज्ञान न दिलेले बरे. सुशिक्षित असणं माणसाचं भाग्य होय हे तू नज्हास घे.” संन्याशाने आपली भूमिका मांडवला समजावली.

अभळ विडून माधव म्हणाला - “आपण मोठ्यापेक्षा कमी शिकलेले आहात. म्हणून आपण मला सहाय्येची जरूर नाही. आपली हज्जा असेल तर माझ्याशी चर्चा करा, वादविवाद करा. मी आपणास हारवीन याबाबत माझी खात्री आहे. यामुळे लोकांच्या

मनात माझ्याबद्दल आदर भावना वाढेल.”

“मी शिकलेलो नाही, तरी पण तुझ्या बाबत एक गौष्ठ माझ्या लक्षात आलेलो आहे. शास्त्रांचं अध्ययन करून तू ज्ञान मिळवलेस, ते तू नीट पचवलेलं नाहीस. तू एकाद्या पुरुषाच्या मार्गदर्शनाखाली अध्ययन कर, म्हणजे तुझ्या मनात शांति नांदेल.” संन्यासी हसत म्हणाला.

माधव नाराज झाला. तेथे हजर असलेल्या गावकऱ्यांसमोर त्याचा अपमान झाला असे त्याला वाटले. दोघांचा वादविवाद चालू होता. तेव्हा काही गावकरी तेथे उपस्थित होते. म्हणून जरा तोच्यंत त्याने संन्याशाला विचारले - “आपण अनेक प्रांतात फिरला आहात. माझ्यासारख्या शिष्यांचा गुरुवनण्यायोग्य वसा कोणी माणूस आपण सुचवू शकाल?”

“अवश्य. मेघनाथ नावाचे एक पंडित आहेत. ते महान् कवि ही आहेत. ठिकठिकाणी जाऊन ते आपल्या कविता लोकांना ऐकवतात. असे करण्यात त्यांचा उद्देश असतो की आपल्याला आपल्या कवितेतील दोष कळवेल. आजपर्यंत त्यांच्या काव्यातील दोष कोणी दाखवून दिलेले नाहीत. एकाद्या दिवशी ते या गावात ही येतील.” तेजपासून माधव मेघनाथाची प्रतीक्षा करू लागला.

एक दिवशी आपली पत्नी व मुलांसह मेघनाथ रंगापुरला आले. मेघनाथांनी गावकऱ्यांना आपल्या काही कविता वाचून दाखविल्या.

ती एका संन्याशाची गोष्ट होती. लिहिण्या-वाचण्याची जावड नसल्यामुळे राम नावाचा एक तरुण संन्याशांच्या येड्यात ये-जा करू लागला. संन्याशांच्या सहवासात राहून तो मराठी संन्यासी बनला आणि सामान्य सुशिक्षित लोकांपेक्षा अधिक शिक्षित झाला, पंडित झाला.

मेघनाथाने मोठ्या अद्भुत रूपाने काव्य-रचना केली होती. त्यातील प्रत्येक ओळ मोठी अर्थपूर्ण होती. गावकऱ्यांनी मेघनाथाच्या प्रतिभेची प्रशंसा केली. तेव्हा माधव उठून बोलला - “आपल्या काव्यामुळे मला एक धोका दिसतोय. काही विशेष अध्ययन न करिताच कोणी मोठा झाला, ज्ञानी झाला तर प्रत्येका माणूस संन्यासी होऊ इच्छित. मग लोकांना साधना असे मिळणार नाही, वा रहायला घर मिळणार नाही. अशी कठिण परिस्थिती निर्माण होईन की लोकांना अंगार घालायला कपडा ही मिळणार नाही.”

यावर मेघनाथ हसून म्हणाले - “मनुष्य पण एक प्राणी आहे. जगातील सर्व प्राणी कोठे कपडे घाततात? घर बांधून राहतात? शेतो-वाडी करतात?”

“मग काय तुम्हाला असं म्हणायचेय की मनुष्याने पण इतर प्राण्यांसारखे रहावे?” माधवने प्रश्न केला. यावर सर्वगावकरी खदखद हसू लागले.

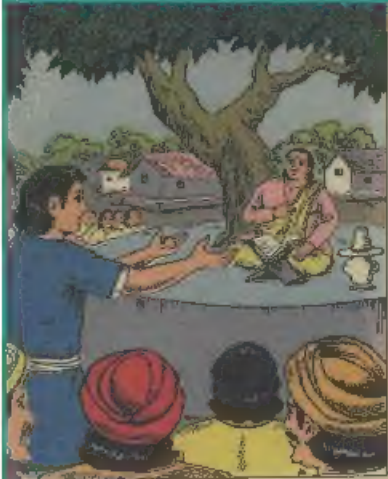
“मनुष्य हा एक सामाजिक प्राणी आहे. इच्छा असली तरी सामान्य प्राणी-मुष्टीतील

एक प्राणी तो नसू शकणार नाही. म्हणूनच मनुष्याला भोजन, कपडा, घर इत्यादींची समस्या नाही.” मेघनाथाच्या बोलण्यावर बुद्ध होऊन गावकऱ्यांनी टाठ्या वाजविल्या.

माधवचा चेहरा पांढरा पडला, तरी पण आपला पराभव मानायला तो तयार नव्हता. तो म्हणाला - “जर आपण म्हणता त्यावर आपला विश्वास असेल, तर आपण त्याची अंमल-बजावणी करा, तसे प्रत्यक्ष आचरण करा. आपण संन्यासी असूनही आपल्या रचलेल्या काव्याचे मूल्य आपण जाणता असे आपल्याला म्हणावचंय?”

“या निवयावर मी खूप मनन चिंतन केले आहे. मी संन्यासी आहे म्हणून पत्नी व मुलांना

सोडून नावं असें मला वाटत नाही, काही सोडायचं असेल तर अहंकार, कीर्तीची लालसा नि स्वार्थी!" मेघनाथांनी माधवला समजावले.

उत्तर देत भाषव म्हणाला - "मग नवीन काव्यांची रचना आपण कशासाठी करता? कविता लिहून आपल्याला प्रसिद्धि मिळावी, सर्वत्र आपले गुण-गान व्हावे, अशी आपली इच्छा असतेच ना? यावरून हे सिद्ध होत नाही का की आपण स्वार्थी आहात? आपल्या पूर्वी ही अनेक कवींनी काव्य-रचना केली होती. ठिकठिकाणी जाऊन आपण अन्य कवींच्या कविता लोकांना का ऐकवीत नाही? मला वाटतं कीर्तीच्या मार्गे लागूनच आपण आपल्या काव्याचा हा प्रचार करीत आहात."

मेघनाथांवर या बोलण्याचा काही हो परिणाम झाला नाही, ते शांतपणे म्हणाले - "मी ज्या कविता करतो, त्यावर कवीचे नाव न लिहिणे हे एक असत्य आहे. श्रीरामचंद्रांनी दुसऱ्या कोणाच्या नावावर राज्य चालविले अथवा कानिदाताने आपल्या काव्यावर कवि म्हणून दुसऱ्या कोणाचे नाव घातले तर हे असत्यच नाही का? त्यांची गणना अधालोकात झाली असती, ज्यांनी नव्या पिढीला खोर सांगितलं, सात्यापासून वंचित ठेवलं! इतिहाताबद्दल ब्राम्हणाला वाट्या आहे, म्हणून ब्राम्हणी काव्यात आपल्या नावाचा उल्लेख करतो. आता राहिली प्रचाराची गोष्ट. जर ब्राम्हणी कवींनी आपले काव्य एकाद्या राजाला समर्पित केले तर तो ब्राम्हणाला एक लाख अक्षर्यांचा पुरस्कार देईल आणि आमचे नाव सर्वत्र गावेल. आम्हाला प्रसिद्धीची हाव नाही, म्हणून आम्ही ठिक-ठिकाणी जाऊन काव्य-पाठ करतो, त्यांची बुद्धि तीक्ष्ण करतो. केवळ कीर्ति प्राप्त करण्यासाठी गावोगाव सपरिवार हिंडत राहणे हे मोठ्या कष्टाचे काम आहे. कारण पात अर्थ-प्रसीची आशा नाहीच, तर मग नवीन कविता करण्याची आवश्यकताच काय असा प्रश्न तु विचारशील! सृष्टीच्या प्रारंभी माणूस नष्टच रहात वसे, नंतर त्याने वस्त्रांनी आपले शरीर झाकले. आता तर आम्ही रेशमी वस्त्रे ही परिधान करतो. कालमानानुसार जसा वस्त्र

प्रावणत बदल झाला, त्याच प्रमाणे मनुष्याची अभिरुचि बदलली, जीवनाकडे पाहण्याचा त्याचा दृष्टिकोन बदलला. त्यानुसार नवीन कवींनी नव्या काव्याची रचना केली. नवीन काव्याची रचना का व्हावी हे जाणण्याची तुझी इच्छा असेल तर तुला स्वतः ला कवि वनायला हवं. अथवा ब्राम्हणांसारख्यांचे काव्य वाचले पाहिजे."

मेघनाथांचे सारे विवरण ऐकून माधवला मोठे अक्षय्य वाटले. बऱ्याच गोष्टींचे इतके विश्लेषणात्मक अध्ययन आजपर्यंत त्याने केले नव्हते. एकाद्या विषयाचे इतक्या निरनिराळ्या दृष्टिकोणातून चिंतन करता येते हे त्याला माहीत नव्हते. मेघनाथ निःसंशय एक असामान्य व्यक्ति आहेत हे त्याला पटलं, तरी पण आणखी काही प्रश्न विचारून गावकऱ्यांपुढे आपल्या बुद्धीचं प्रदर्शन करण्याची त्याची इच्छा होती.

मेघनाथांनी जेव्हा काही निवेदन केले तेव्हा त्यांनी स्वतः ब्रह्म 'मीच्या ऐवजी आम्ही' चा उपयोग केला. 'मी'त विनय दिसतो, तर 'आम्ही'त अहंकार! याचा अर्थ असा की मेघनाथ अहंकारी आहेत. म्हणून माधव बोलू इच्छित होता की, "कदाचित् स्वार्थव्यथांची आकांक्षा आपणास नसेल, पण अहंकार आपणात पुरेपूर भरलेला आहे." पण त्याने आपल्याला ताब्यात ठेवले. त्याला वाटले, आपण वसे विधान करणे योग्य होणार नाही, कदाचित् गावकरी आपला अधिकार करतील.

म्हणून विचारपूर्वक विधान करणे त्याला उचित वाटले. आपल्या चतुर बोलण्याने मेघनाथांची त्याला थट्टा करायची होती, आपले दोन्ही हात जोडून विनयपूर्वक तो मेघनाथांना उद्देशून म्हणाला - "आपण सामान्य व्यक्ति नाही, आपण असामान्य महात्मा आहात! आपल्याला ना स्वार्थीची आकांक्षा ना कीर्तीची! परंतु जेव्हा-जेव्हा आपण काव्याबाबत बोलता तेव्हा-तेव्हा स्वतःला 'ब्राम्हणी' असे संबोधता. आपण म्हणता - 'आम्ही' कविता-रचना केली, 'आम्ही' जसे सांगतो इ. सामान्य लोक याला आपला अहंकार म्हणू शकतील. मी नाही हं म्हणत तसं. पण माझी एक शंका आहे, आपण एक नाही, दोन वा तीन आहात, म्हणून

आपल्याकडल आपण 'आम्ही' म्हणता.

जरा हीनाराजीन दाक्षविला मेघनाथ यावर उत्तरले - "होय जेटा, सरस्वतीचा आशीर्वाद प्राप्त झालेली मेघावती माझी पत्नी आहे आणि मी माला आपले भाव्य सज्जतो. माझं खरं नाव आहे रंगनाथ. आम्ही दोघे मिळून काव्य-रचना करतो. दोन्ही नाव जोडली की मेघनाथ शब्द तयार होतो. तेव्हा खरंचच मेघनाथ एक नाही, दोन आहेत!"

माघवला फार आश्चर्य वाटले. हात जोडून तो मेघनाथांना म्हणाला - "मला समा करा सामीजी!"

हंसत मेघनाथ म्हणाले - "क्षया मागावी लागेल अशा परिस्थितीत तू कधी पडत जाऊ नकोस. जर तुझी आकाशावर पुकायची इच्छा असेल, तर सुशाल थुंक. त्याने आकाशाचे काय बिघडेल? पुन्हा असे कधी करू नकोस."

एवढं झाल्यावर ही माधवच्याने गप्प बसवेली. त्याने विचारले - "समजा, मो चूक केली-कवूल, पण आपण आपली तुलना

आकाशाशी करीत आहात. हा अहंकारच नाही तर काय?"

"मी आकाश नाही. केवळ ईर्ष्या व अज्ञानामुळे तुझी माझा अपमान करायचो इच्छा आहे, यामुळे तुजेच पतन झाले, उत्थान नाही. तुझ्या या प्रयत्नांमुळे मी आकाश बनलो. यात माझा काहीच मोठेपणा नाही. जो माणूस अकारण दुसऱ्याचा अपमान करू चढतो, त्याचा स्वतःचा अपमान होतो आणि दुसरा माणूस आकाशा एवढा विशाल व विस्तृत होतो." मेघनाथांनी आपला दृष्टिकोन स्पष्ट मांडला.

माधवने आपला पराभव कबूल केला. त्याचा अहंकार दूर झाला. त्याचा गर्व पूर्ण नाहीसा झाला. तो मेघनाथांच्या पायी पडला आणि त्यांना प्रार्थना केली - "मला आपला शिष्य बनवा." मेघनाथांनी ही विनंती आनंदाने मान्य केली.

मेघनाथांचा शिष्य झाल्यावर माधवची बुद्धि व ज्ञान यांचा विकास झाला. त्याचा अहंकार नाहीसा झाला. तो आपल्या ज्ञानाचा सदुपयोग करू लागला.

४

(भोवकने भुवनसुंदरीला घडलून गेले. टीस पावलात पाडाही पुढं व्हाले, हे सुनिश्चि वाटत नव्हते. त्यांचे सगळ्याजमीतही दूत पाठवले. परंतु हा प्रयत्न बेधन झाला नाही. तेव्हा भुवनसुंदरीचा प्रती कृतप सने श्रीमद्यीन साच्या राजकुमाराना टोचवर इच्छा करणाऱ्याही मंडल काव्याचे आश्वास दिले. त्या बघीना एकच वागण्यासाठी थोड्या फार प्रयत्न करावे जाणले. अपभ्रंशे आपणाला हेच ज्ञानाचे तारक केले, तर बळकाय रमई वेष्टात घेऊनचा ज्ञान-पुत्राच लागूत बाजला, इतके जारे पटुगही शेवटी श्रीक सैव्य पुढासाठी ख्यार झाली आणि द्रौप गवतल पोचली.) -

ग्रीक तीकेवरून तटावर अंतरणारी पहिली व्यक्ति होती चन्द्रप्रभु अन् दुसरी होती वज्रकाय. त्यांच्या पाठोपाठ ग्रीसचे सैन्य अंतरले आणि युद्धासाठी सज्ज झाले.

द्रौजन सैन्यात मराल नाकाचा एक वीर होता, त्याला सलवारीच्या वहराने किंवा बर्छी बोनकण्यानेही मृत्यु न येण्याचे वरदान होते. या मरालने पहिल्या दिवसाच्या युद्धातच कित्येक ग्रीक योद्ध्यांना यमसदनास पाठवले. वज्रकाय

अन् मराल समोरासमोर आले, तेव्हा त्यांच्यात धनशेखर युद्ध झाले. खूप वेळ ते लढले, पण मराल हरला नाही. परंतु लढाईच्या भरात वज्रकायने मराल जेव्हा खाली पडला, तेव्हा वज्रकायने त्याच्यावर झडप मारली अन् तो मरालच्या छातीवर बसला. वज्रकायने मरालचा गळ्या भावळून त्याला ठार मारले.

मराल मेल्याबरोबर द्रौजन सैन्य थाबरून सैरावैरा पळू लागले व शेवटी पाठ फिरवून द्रौप

ग्रीक पुराण कथा

होईपर्यंत नगरावर कोणी विजय मिळवू शकणार नाही.'

वज्रकायने असे ठरवले की, 'काहीही करून या इलीयला मारून टाकायला इवे.' एके दिवशी इलीय मन्दिराच्या प्रांगणात योद्ध्या-वरून फिरत असताना वज्रकायने त्याच्यावर हल्ला करून वडी शोसवून त्याला मारून टाकले. इलीयच्या मरणांमुळे द्रुपचे नागरिक फार दुःखी झाले.

वर्धनच्या पुत्रांमध्ये एक वृकाक्ष नावाचा पुत्र होता. तो द्रुपेच्यातल्या झाडांच्या फांद्या तोडून रथाच्या चाकांसाठी आवश्यक असे लाकूड तासत असताना वज्रकाय नपतळपत नगरात गेला अन् वृकाक्ष काम करत असलेल्या बगीच्यात पोचला. वज्रकायने वृकाक्षला पकडले, अन् शिबिरात घेऊन गेला.

या कैद्याने काय करावे, याबद्दल ग्रीक नेते काही निर्णय घेऊ शकेनात. शेवटी त्यांनी त्याला 'गुलाम' म्हणून एका राजाला विकून टाकले. या राजाच्या दरबारापासून एकाला त्याच्याबद्दल सहानुभूती वाटून त्याने धन देऊन त्याला रावाकडून विकत घेतले अन् त्याला गुलामीतून मुक्त केले. वृकाक्ष मुक्त होऊन परत द्रुप शहराकडे जात असता वज्रकायने त्याला पाहिले, अन् जागृत्या जागीच मारून टाकले.

वज्रकायने अशा प्रकारचे अनेक घातपाती कृत्ये केली. युद्ध तर चालू नव्हतेच. ग्रीक

सैनिकांना काही कामही नव्हते. म्हणून वज्रकायने ग्रीक सैनिकांची एक तुकडी दरोवर घेवून आग्नेयासच्या प्रांतात लुटानूट सुरू केली. हे लोक जेव्हा ऐडा पर्वतावर पोचले, तेव्हा त्यांना प्रशंसन नावाचा एक माणूस भेटला.

प्रशंसन हा मोहनच्याच वंशातला होता. भूयनमुंदरीला पळवून आणण्यासाठी मोहन स्वार्थी शहरात गेला असताना, प्रशंसनही त्याच्याबरोबर होता. त्यावेळी त्याने मोहनला खूपच मदत केली होती. तराही भूयनमुंदरीवरून ग्रीक व ट्रोजनस मध्ये युद्ध सुरू झाले, तरी प्रशंसन तटस्थ राहिला होता. युद्धात त्याने स्वतः भाग घेतला नाही.

प्रशंसन या काळात गुप्तस्थावरोवर ऐडा पर्वतात रहात असताना वज्रकाय व त्याचे सैनिक तेथे पोचले. वज्रकायच्या जामण्यासमोर ते टिफू शकले नाहीत, त्यामुळे प्रशंसन पर्वत भुतवून पळून गेला. पण वज्रकायने त्याचे गुप्तस्थी मारून टाकून पशुसंपदा आपल्या ताब्यात घेतली. प्रशंसन हा एक अत्यंत योद्धा होता. एरव्ही वज्रकाय कोणाचीही पर्वा करत नसे, पण प्रशंसनचे सामर्थ्य तोही जाणून असल्यामुळे तो प्रशंसनबाबत जागरूक होता. आता राहिला ट्रोजन सैनिकांचा विचार. हे सैनिक आपल्या पक्षाच्या वीरसिंहाला जितके मानत असत, तितकेच प्रशंसनलाही मानत असत. त्याच्याबद्दलही त्यांच्या मनात तितकाच आदरभाव होता.

भाहरही होते. हा सासरा व त्याचे सातही पुत्र युद्धात मारले गेले.

इकडे ग्रीकांच्या शिबिरातही काही भयानक घटना घडल्या. त्यातील एक अशी - एकदा ग्रीक सम्राटाने रूपधरला बोलावून म्हटले, "काही नौका घेऊन जाऊन त्यात धान्य भरून घेऊन ये." या आग्रानुसार रूपधर धान्य आणायला नेतर, परन्तु रिकाम्या हातांनीच तो परत आला.

ग्रीक वीरांपैकी एक प्रबोध नावाचा यौर रूपधरला म्हणाला, "तू आच्छाी अन् भिक्षा आहेस, म्हणून रिकाम्या हातांनी परत फिरलास."

"माझ्या हातून काहीही चूक झालेली नाहीय, मला कुठेच धान्य मिळू शकलं नाही. माझ्याऐवजी राजाने तुला पाठवला असतं, तर तूही असाच परत फिरला असतास." रूपधर त्याला म्हणाला.

प्रबोधला राग आला, अन् जणू आह्वाण स्वीकारत तो तांबडेलीच एक नौका घेऊन निघाला, अन् खरोखरच तो भरून धान्य घेऊन तो परत आला. रूपधरचा अंगात नेहेने पराभव झाल्यामुळे त्याच्या मनात प्रबोधचा सुड घेण्याची भावना जागो झाली. त्याला आपला हा मोठाच अपमान झाल्यासारखे वाटत होते. रूपधरने एक कारस्थान रचले अन् त्याने एक दिवस ग्रीक सम्राटाकडे निरोप पाठवला की, "काल रात्री माझ्या स्वप्नात देवाने दर्शन

देऊन असे सांगितले की आपल्या शिबिरात फार मोठ्या प्रमाणात बंड होणार आहे. मला सावधान करत देवाने असे सांगितले की - एक दिवस आणि एक रात्रीपुरती आपल्याला आपल्या शिबिराची जागा बदलवता हवी."

रूपधरची चेतावणी राजाने अमलात आणली. सर्वच ग्रीकांनी आपापली शिबिरे सोडली अन् पूर्ण एक दिवस व एक रात्र ते सारेजण अन्यत्र जाऊन राहिले. शिबिरे जेव्हा अगदी ओस पडली, तेव्हा रूपधर लपतछपत प्रबोधच्या शिबिरास घुसला व त्याने त्याच्या तेव्हात अश्रुपर्षाची एक पैली लपवून ठेवली.

या नंतर एका युद्धकैद्याला हाताशी धरून रूपधरने जबरदस्तीने त्याच्याकडून एक असे पत्र लिहवून घेतले की, जणू ते वर्धनेने प्रबोधच्या नावे लिहिले आहे. त्या पत्रात असे लिहिलेले होते. - "ग्रीकांच्या विरुद्ध पितुरी करण्यासाठी तू जे सोने मागितले होतेस, ते मी पाठवत आहे."

जे पत्र प्रबोधकडे पोचण्याची अग्रा रूपधरने युद्धकैद्याला दिली, तो कैदी प्रबोधकडे पोचण्याएवी रूपधरने आपल्या माणशांकवरी त्याला मारून टाकले.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी आपापल्या रहित्या शिबिरांकडे परतत असताना ग्रीकांना शिबिराबाहेर पडलेले युद्धकैद्याचे पत्र दिसले. त्याच्याजवळच पत्रही त्यांच्या हाता लागले. त्यातला गजकूर वाचून विषय गंभीर असल्याचे

त्यांनी जाणले. अन् ते परत सम्राटाकडे पोचवले.

पत्र वाचून सम्राटाने प्रबोधला चीकशीसाठी बोलावून घेतले. त्याने प्रबोधला त्याच्यावरील आरोप सांगून त्याच्याकडे वर्धनेचे पत्र फसे पाठवले गेले, याबद्दल विचारणा केली. प्रबोधने जाणव देशद्रोही नसल्याचे सांगून वर्धनेने किंवा त्याच्या कोणा माणसाने आपल्याला कधीही सोने वगैरे न दिल्याचे शपथेवर सांगितले.

परन्तु रूपधरने मुद्दा काढला की प्रबोधच्या शिबिराची जडती घेतली की सत्य आपोआपच कळून चुकेल.

शिबिराची जडती घेतली असता प्रबोधच्या शिबिरात अश्रुपर्षा सापडल्या व त्याला द्रोही ठरवण्यात आले. सर्वच सैनिक ओरडू लागले

की - 'अज्ञा कित्तराला दगडांनी ठेवून रामसदनाला पाठवावे.' शेवटी याच पद्धतीने श्रीकांनी प्रबोधवर दगडांचा सरा केला. मार खाता खाता प्रबोध अंदाडत राहिला की, "हे सत्य, आज माझ्या डोळ्यासमोर तुझा मृत्यु घडून येत आहे!"

वारवधिक प्रबोधला दिलेली शिक्षा सर्वच वृद्धांना चुकीची होती. तो स्वतः निर्दोषी तर होताच, पण शिवाय तो अत्यंत पराक्रमी आणि प्रतिभावान होता. द्रौपदी नगराला वेढा घालून घसनेल्या सैनिकांच्या मनोरंजनासाठी त्याने 'घाशाचा खेळ' सौधून काढला, स्वतः फासे तयार केले, आणखीही कित्येक नवीन वस्तु त्याने स्वतः बनवल्या. दीपस्तंभाची आवश्यकता आणून त्यानेच दीपस्तंभाचा उोध लावला. सैनिक शिबिराणि अन्य महत्त्वाच्या ठिकाणी पहारा देण्याच्या पद्धतीचे नियम त्यानेच बनवले. अशा कित्येक गोष्टींसाठी श्रीक त्याचे जपोखर ऋणी होते.

ग्रामनगधे रहणाऱ्या प्रबोधच्या पित्याला आपल्या पुत्राची मृत्यु-वार्ता मिळताच तो

द्रौपदीकडे निघाला अन् तेथे पोचताच त्याने सद्भाट्याला विचारणा केली की, "माझा पुत्र कशासाठी मारला गेला? तो दोही असल्याचे तुम्ही कसे काय सिद्ध केले?"

परन्तु सद्भाटाने आपली कैफियत दायच नाकारले. आतापर्यंत खरे तर त्याला कळून चुकले होते की रूपधरनेच मूढ अंगवण्ण्यासाठी हे कारस्थान रचले होते. परन्तु त्याच्या मनात रूपधरबद्दल आवद असल्याने त्याने प्रबोधच्या पित्याला अन्तर देण्याचे नाकारले.

प्रबोधचा पिता ज्या कामालाठी द्रौपदीला गेला होता, ते तर असफल झाले. तो श्रीसला परतला, पण तेथे त्याने द्रौपदीला गेलेल्या साऱ्या श्रीकांच्या पत्नींना संबोधून सांगितले की "तुमचे पती द्रौपद्या कोणा ना कोणा मुलीशी विवाह करून आपल्या करोबर त्यांना परत घेवून येत आहेत, अन् पुढे त्याच मुली त्यांच्या राण्या अन्तर राहणार आहेत." त्याच्या या वक्तव्यात सत्य तर नव्हतेच; परन्तु अनेक श्रीक धर्मपत्नींनी ही आत्मीय अकून जात्महत्या केली.

क्रमशः

सोनारामची चूक

हे लाफरीचा रडिवसास सोनाराम हा चांगला धनकन लागून होता. व्यसारासुनोच्या हस्तासोपवून तो आपल्या भार मजहरी हवेलेलीत बाटाभात आपले दिवस घालून सांगला.

एके दिवशी सोनाराम हवेलेलीत दुसऱ्या अजत्यरच्या न्हुराकुच्या चितीवरून खाली पडून जखमी झाला. मग वैद्य घरी येऊन त्याच्यावर इलाज करू लागला. त्याचा भिन्न बाधय घाला अपघाराची कातमी कळली.

माधव सोनारामला भेटायला आला. मित्राच्या लबलेलीची चौकशी केल्यावर माधवने विचारले, "इतका कसा वेसावघ झालास? अडीच-तीन फुटी भितीवरून खाली पडलासच कसा तू? आश्चर्य वाटतंय मला!"

"अरे काय सांगू साधव? जे काही घडलंय, त्याचं फार वाईट वाटतंय मला, अन् आश्चर्यही! रात्रीचं जेवण झालं की रोज पाच खातो मी, तुला माहीतच आहे. काही वेळानं भितीपलीकडे ते घुंऊन येऊन वाटेवर धोवली. हा तर माझा रोजचाच कार्यक्रम आहे, पण ह्या अपघात झाला, तेव्हा मी काही विचारात घुंगली होवो. त्यामुळे अनवधानाने मी जागेवर धुकलो मन् द्रोण्यासाठी व्हरावल्याचि भितीवर अंग टाकलं!" वेदनेने कागला सोनाराम ब्रुतरला.

हे ऐकून माधव जोरजोरात हसत सुटला! आपल्या हसण्याज्वल मित्राला वाईट वाटेम, याचे धानही त्याला राहिले नाही!

वेषांतर

दुर्दमिश्चर्या विक्रमादित्य पुन्हा झाडाजवळ आला. त्याने झाडावरून पेट खाली काढले, आणि तो स्मशानाची वाट चालू लागला. हा माणूस आहे, अथवा एकादी अलौकिक शक्ति! हे वेलाटाला समजेना. म्हणून त्याला समजाऊन सांगण्यासाठी वेताळ म्हणाला - "राना, तू हे चोर परिवरम कशासाठी करित आहेस? एकादी दुर्मिळ अलौकिक शक्ति मिळविण्यासाठी तर कोणी तरी तुला प्रेरित केले नाही ना? तुला सुखी व शांत पाहून त्याला तुझा हेवा वाटलेला असावा. कधी कधी एकादा सामान्य माणूस सुद्धा दुसऱ्याच्या चांगुलपणाचा अनुचित फायदा घेण्याचा प्रयत्न करतो. कुणाच्या गोड गोड बोलण्याने तू त्याच्या ताब्यात तर नाही ना गेलास? उदाहरणादाखल मी तुला चित्रसेन नावाच्या एका राजाची गोष्ट सांगतो." आणि वेताळ आपली गोष्ट सांगू लागला.

चित्रसेन मगध देशाचा राजा होता. तो मोठा भोग-विलासी होता. यामुळे राज्य-

वेताळ कथा

वारभागाचा चक्रवर्था शिथिल होत चालली होती. पंजेल अनेक कष्ट सहन कर वे लागत होते.

मुख्यमंत्री पुर्वुद्धि एक दिवस राजाला भेटला. राजा एतण पांमस्थानी नी राजाभा कल्पना देल म्हणाला 'आसन व्यक्त्या ब्रिघटन चाललेली आहे. कोठे हो आसनाचे पालन होत नाही. शत्रूंचा दुष्ट दिवस दिवस राहत आहेत."

मंत्र्याच्या वागण्यावर शीर्षचिन्ह चित्रमंन आकारले. 'ना चांगले सरकारी अधिकारी आपली जबाबदारी पाहतात आहेत की नाही."

महामंत्री चन्द्रमंन म्हणाला 'आपण जर नक्ष पात नाही तर सारा राज्य-यंत्रणा

खिळोखळी होऊन जाईल. कोणाही दुष्टाच्या पर्वोत्कर्षात नाही सर्वजण आपल्या स्वायत्ताता लागतील. माझी सूचना आहे की आपण श्वेतार करून राजधानीत हिंडाव जाणिवरु स्थिति जाणू घ्यावी."

राजाला मंत्र्याची सूचना आवडली त्याच राजा वेपानिद कहल तो त्परात अवसंक्रुत धरण्यासाठी गेला. राजकर्मचारी लाचलूच पत्तीत मुरकटनेल त्याने पाहिले त्म या दिवशी त्याला विचारले तेव्हा तं म्हणाले 'महायज्ञ आमच्या शत्रूंनी आमच्यावरून काही वाहूपात गोष्टी तिथेच भोंठ लावून सांगितलेल्या आहेत."

राज म्हणाला "तुमची काळी क्रुत्ये मी स्वतः माझ्या डोळ्यांनी पाहिली आहेत, मी वर्षांतर कले असल्यामुळे तुमची माना ओळखू शकला नाहीत. राजकर्मचारी चन्द्रमंनच्या पाया गडले आणि त्यांनी क्षमा मागितली. "मावधान पुन्हा असकलन तर नोकरी ठरून काढून राखीन." असा इशारा देऊन राजाले त्याला रवाना केले.

आता मंत्र्याच्या मसजले की राजा वषांतर करून राज्यात हिंडतो व 'जकमंन' चरक्या कामावर नर ठेवतो. यामुळे काही दिवस राज्यातच आले. लुचपत वद झाले.

चित्रमंनचे शिर्षाभमय जीवन पुन्हा मुळ झाले. महामंत्री त्याला सावध करू लागला. तेव्हा राजा म्हणाला 'मी वषांतर करून

माझे कर्तव्य करीत आहे. आता राज्यकारभार मीन जरापरी जबाबदारी तुमची.' महामंत्र्याला दोष नसत राजाले त्याला धमकी दिली.

राजकर्मचाऱ्यांमधे लाल लुचपत हाचला की राज्यकारभार मुरकटनेल राहत आहे. राजा स्वतः शासन सूत्रे आपल्या हाती नेत आहे. स्वतः कार्यप्रण होत नाही मंत्र्यांचा. मला एक यत्ना तयार नाही म्हणून मुखुद्धि उचलल्या. जगनात राहणाऱ्यांच्या राजांकरे मला कोणत्या राजधानीत घेऊन आला, त्या राजांचे नाव होत जगकसेन.

जगकसेन वृद्ध होता. तो मगध राजाच्या वंशातला होता, या लोकानांत सुखाचे त्याला आकर्षण नव्हते म्हणून शरण्यात जाऊन तो तपश्चर्या करीत होता, मगध राजा त्याला जवळ करू शकत नसे.

चित्रमंनने जगकसेनचे रवागत केले. चित्रमंनची प्रशंसा करत राजा हि म्हणाला - "पुत्र, तुझ्या राज्यात पत्रा सुखी निमत नाही. त्याचा कधी विचार केला आहेस का?"

राजकीच्या या प्रश्नावर चित्रमंन बोश चमकला. तरी पण आपल्याला सावरत म्हणाला 'मी वषांतर करून राज्यात हिंडतो आणि जंतूंनी सुख दुःख जणून घेतो. याहून रोधळ काय करावे हे माझ्या लक्षात येत नाही.

जगकसेन, अधिकतर आणि संवक वर्गाच्या जल्लेख दर्शविलेले मन्त्रांकायेने, आपण स्वतः व

अडिनिरीक्षण करा आणि मला मज्जा द्या."

हा प्रस्ताव अस्वीकार करीत जगकसेन म्हणाला - "राजा समर्थ असताना तर पत्रा ही मर्मथ जल्ले वंशातून करून नू नेव्हा राज्यात धमपण करतास. नेव्हा 'तनतचे कल्याण' हा एकल विचार तुझ्या मनात असला पाहिजे. नाकशाहीच्या अन्तर्तीपक्षा प्रजचे कल्याण हे अधिक महत्वाचे आहे, एक वर्षांतर तु नेव्हा अन्य वषात राज्यात संचार करीत असशील, नेव्हा मी तुला पंऊन भेटून केव्हा हो, कोठे हो तुला भेटायचा मला अधिकार आहे."

चित्रमंनने वालास्वीकृती दिली. जगकसेन परत तपश्चर्यासत गेला. चित्रमंनने राजाच्या दुखाची हळू हळू चांगली करणायाली.

पवेश केला

जनकसेनला पाहताच चित्रमेन घाबरून जून खमलाति राजासांच्या पावापडला आपली नाराजी प्रकट करून जनकसेन म्हणाला

‘गवरां हो तुझा वेषान वाढी घाली शेतगां दिवत नाही मी ते माघानत होई. याच धडापूर्वक पाचण न कलम का?’

चित्रमेन समजावत म्हणाला ‘जालव वेणान करत मी एवढा गरीब माणसाच्या सापडात गेलो होतो। तव्यत मीक तमल्यामुळे विचारा दृष्टा हाता मी त्याच्या लेशधोपचाराची व्यवस्था करून आलो

अक आहे, तू वेणान करून राज्यात संचार करणाल तव्हा प्रजेच कल्याण हा एकच विषय तुझ्या मनात अमला पाहिजे न शिखर तस वस्तुक?’ जनकसेनने कठोरपणे विचारले

अमळ सकाचजे चित्रमेन म्हणाला ‘एका माघान्त नगनिकाचे व्याघ्र डीक नगना त्याच्या शीणधोपचाराने व्यवस्था मी केली त्याला जावश्यक ती वैद्यकीय मदत मी मिळवून दिली. इतक सगळं मी केले तरी आपण आज पाहत केल नाही असे आपण का समजता?’

‘होय, ते सगळं मला समजले मी तुला जे विचारांतय ते तुझ्या वेषाबद्दल.’ जनकसेनने विचारले

चित्रसेनला या प्रश्नाचे आश्चर्य दारले. त्याने सांगितले ‘जेव तर, म वेषांतर करूनच तिकाडे गेलो होतो’

‘कसला वेष केला होनास तू?’ जनकसेनने प्रश्न दिला

एकाद्या गरीब भेतक्याच्या वेषात मी तिकाडे गेलो होतो’ विश्वसेनने उत्तर दिले

गरीब भेतकरी मगधच्या पुजतील एक माणस आहेच, आपल्या पुजतील एकच वेष व भारण केलास शर घाला वेषानत वस शर म्हणता येईल जनकसेनने विचारले

माधव्य करीत चित्रमेन म्हणाला मी गरीब भेतक्याचे वेष भारण केला जे वेषानत नव्हे का’ मग आपणच सांगा या देशाच्या राजाने बहुलपी वनण्यासाठी कोणता वेष धारण करावा?’

जनकसेनने हसत म्हणाला ‘तू मगधच्या पुजतात ख जाहस आपल्या प्रजेतील एकाचा वेष नू धारण केलास तर त्याला वेषानत म्हणता शणत नाही तू एक गरीब भेतकरी बनलास आणि एक गरीब भेतकरी आजारी असल्याचे तू पाहिलस, तू याच्या उपचाराची व्यवस्था केलीस नर म्हणजे राजा म्हणून सर्व गरीबांच्या शिकित्सेची व्यवस्था नू करायला हवी होतीस तू जर एकेकाच्या अडचणीचा विचार केलास तर तुला कसला राजाने सर्व प्रजेच्या अडी अडचणीचा विचार करायला नको का’ राजाने एकक व्यक्तीचा नव्हे, संपूर्ण प्रजेचा विचार करायला हवा आल तुझ्या लक्षात मी काय म्हणता ते’

आपली चूक कबूल करीत तत्क्षण चित्रसेन म्हणाला - ‘येथून पुढे संपूर्ण जनतेच्या कल्याणाचा विचार करूनच मी लोकांच्या अडचणी सोडवीत जाईन.’

राजा विक्रमादित्याला एवढे मोठे ऐकवून क्षता वेताळाने निघाले ‘राजाने राज्यकारभार सुरळीतपणे चालविला पाहिजे पण चित्रमेन असे न करता विलमलत मग राक्षसा नंतर त्याच्यात जो बदल झाला तो निश्चितच प्रशंसनीय आहे परंतु जनकसेनने यात्रावन चित्रसेनशी जी दोलणी केली. त्यात त्याचे वाक्-चातुर्य अधिक दिवते, त्याच्या बोलण्यात कधी कधी विसंगति ही दिवते, काणतही राजा आपल्या देशाच्या

नागरिकांपैकी एक असली आणव्या कार्य मिळोसाठी तो कोणताही वेष धारण करू शकतो, त्याने केलेला शेतकऱ्याचा वेष हे वेषांतरचं नव्हे असे म्हणणं कितपत योग्य आहे? त्याच्या म्हणण्यानुसार राजाने राक्षसचा देवाचा वेष धारण केला तरच ते वेषांतर होईल, कारण राक्षस व वेष हे प्रजेतील कोणी नव्हेत, नृ गव्हा वेषांतर करून मंचार करत असतील तेव्हा मी तुला घेऊन घेतेन' हे त्याचे म्हणणं तर पांयच निचवच हास्यास्पद वाटतं. माझ्या बापांचे निवाराण प्राचीन असून ही नृ केलं नाहीत, तर तला माहीनच मात्र की तज्ञ शीर वडाक्ष राहणार नाही "

तलाळाच्या शाकांचे निरसन करीत विव्रमादित्य म्हणाला "जनकसेत हा एक राजर्षी आहे. हे विमल नकास त्याची विचारांचा एक पानटो आहे. त्या पानटोवरून त्याचे विचार योग्यच म्हणून पाहिले जात. याला वाक्यांतरी म्हणण ही पुढी नृक आहे. त्यात तुला दिवणारी विसंगति हा ही तुला धम आहे.

दशात निरनिराळ्या प्रकारचे नागरिक असनात हे चित्रमंथला दाखवून देण्याबारा राजर्षी "होतर, जो सर्वात अधिक भयान असतो तो राजा बनू शकतो, किंवा असे म्हण को राजा संकल्पलेपण असला पाहिजे, 'तु जेव्हा शांतीनर केलेले असेल, तेव्हा मी तुला येऊन घेतेन' असे जनकसेत म्हणाला. तो चित्रमंथल भेटायला आला, तेव्हा तो नृत्य-संगीताने सग्न हाता म्हणून जनकसेत त्याला म्हणाला 'आता तू मं काम करीत राहस, ते वेषानरित राजाचे निश्चिंतच नव्हे ' विवेकमंथल व तीक्ष्ण बुद्धीच्या चन्द्रमंथला राजर्षीचा अभयसमजला व तो म्हणाला 'माझी नृक आता माझ्या लक्षात आली आहे ' म्हणून जनकसेतवर केलेला नृजा दोषांश निराधार आहे. ती त्याची वाक् चातुरी नव्हे, वित्याच्या विचारात काही विसंगति हा नाही

अशा गीताने राजाचा भौत भग झाल्यावर बैतळ प्रतासह अदृश्य झाला.

आधार - कसुंधरेची एक कथा.

ताजी मिठाई

एक दिवशी मध्याकाळी गावचा तलाठी रामचन्द्र भागि गालचे अन्य काही प्रमुख लोक पारावर बसून गापा मारत होते. दुसऱ्या कुठल्याशा गावाहून आलेल्या एका साधूमाने तथ पावून रामचन्द्रला 'रामराम' केला. रामचन्द्रने त्याला ओळखले, त्याच्या बाग्याकडे काम करणारा वांग नावाचा मोकळ हाता तो त्याला पहानाच रामचन्द्रने ओळखले, की तो काही चांगली बातमी घडून आलेला आहे त्यान वीत्या 'वचारले, 'बांल, काझा वंगाली बाल्मा बाणनीं आहम वातलय ' "

होर शुभ वातमीच आहे. तानू हाताप तुलाता " वं व बातमी सांगत म्हणाला.

रामचन्द्रच्या आज्ञेनुसार पारावर राहिला गला. त्याच्या हातात पाचाची नोट कोळस रामचन्द्र म्हणाला "असाच आमच्या घरी जा मत पाउ रोयले मागून घेतून अगवानच्या घिराईच्या दकानात "

रामचन्द्रने या आनन्दात सर्व ओळखी च्यांना मिठाई वागवचे म्हणले. ती ताबडतोब अगवानच्या दुकानी पोचला

तलाठी नाहेबाना पाहून अगवान म्हणाला, "या तलाठीसाहेब! तुम्ही तर माझ्या दुकानात दोकववच नाही "

"पण आता नशीवेळ आलोय त' मला सर्व प्रकारे शभर ताडू अन् दहा किलो जिलदा पाहिजे. पण सारी मिठाई चांगली ताजी हवी "

"वा, वा अगदी ताजे आहेत सगळे पदार्थ, तिकडे जतल अन् लगेच इकडे अचलून आणलेल अगवाल बुत्ताहाने म्हणाले.

मंतर दोघे मिठायांच्या किमतीबद्दल बोलू लागले. मध्येच या मिठाया कशा बनवल्या जातात याबद्दलही गप्पा निघाल्या.

तलाठी आश्चर्य प्रकट करत म्हणाला, "ओ अगवाल, तुम्ही तर बिलबीं अनुलाडूचा डोंगरच भुसा केलाय की' छान गौताकार रचून ठेवलाय

नंदिनी जाधव

माल' यात तर भरपूर वेळ अन् मेहनत सर्चीं
जमल आसली."

"कसं सांगू तलाठीलाहेब यात किती वेळ
अन् मेहनत लागते! खरं तर बनवायला वेळ
कमी, अन् सजवायलाच जास्त लागतो!"

त्याला सहानुभूती दाखवत तलाठीने
विचारलं 'अन् हे सार तुम्हाला एकट्यालाच
करावं लागतं?'

'सर काय तर मदनीलाही कोणी नाही
माझ्यापेच. हे सर्व सजवायला सत्ता पूर्ण दोन
राचा खती माल्याच्या लागल्या जिल्ह्या
लहानमोठ्या दाखू नयन, माटुही एकसारखे
असली. पोलोकार होवत म्हणून एक रात्र
जाम्नीच घावी लाहली. 'अश्ववालन आपल्या
मेहनतीचे वर्णन केले.

आता मित्रायाकडे अधिव जवळून परतत
रामचन्द्र तलाठी म्हणाला, "अबोदर तर मला
कळलंच नाही, पण आता ओळखलं मी."

"तुम्हाला काय वाटतं, त्या दोन रात्रीत
माझं काम संपलं असेल? तसं नाही हं, या

सजवण्यात माझी एक रात्र जास्तच गेली, खूप
मेहनत केली, तसेच तर हं सगळं उतक
सुन्दर रचू शकलो मी! तीन रात्री जराही न
ओपता सतत काम करत राहिलो मी आता
समजलं असेल ना तुम्हाला कि हे काम किती
मेहनतीच आहे."

इतक्यान वीर एक मोठा हात धडून निथे
पोचला, अश्ववाल सूक्ष होत म्हणाला, "हारा
दे इकडे, मोडून वजन करून सारी मिठाई
ठपता मी त्यात." अन् हारा घण्यासाठी
त्यान हात पुढे पसरत पण तलाठी जागचा
शुठल एकदम म्हणाला, "तारु नाही
अश्ववाल मला तुमच्या कडेच काहीच
सरोदायचं नाहीय मी तर ताजी मिठाई
व्यायला निघालो होतो!"

अश्ववालच्या आना कुठं लक्षात जाल की
गप्पा मारता मारता आपण तलाठीच्या खरी
गोम सांगून टाकलीच त्याच्या ओनण्यामुन
मिठाई तीन दिवसांपूर्वीच बनव्याचे स्पष्ट झाले
होते!

चान्दावा पुर्वणी - ७६

भावा

आ' गप्पा रंगवताना त्यान वतापैवी पत्र आहं माता च
हातूनच 'महत्वा' येवज्या केल्या गळतळतक असताना
त्यावर एवढीच 'महत्वा' लागली हं पुढे हं पत्र
बातेंचे बाहेर बाहेर. परंतु यावी फुले लेंबर्नमपेक्षा मोठी व
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला दरम्यान हं बाबा. तने
हाड लागत फुलांतले तिस जणालात यानंतर फल. फलन
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने

मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने

मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने

मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने

मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने

भारताचा वृक्ष संपदा

मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने

मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने
मल्लूच हाताने फेब्रुवारी मासाला हं फलन हाताने

आपल्या दशानन महान् कवि

रा. मायका व बहादुरत हे शब्द कोही ठज्ज करणूनी रचले गेले आहेत. किशक पिढ्यापासून ते चालत आले आहेत. अजूनही ते वाचकांचे मनोरंजन करीतच असतात. रामायण महाभारत कर्णान्वय आधारे विविध आरंभय भाषातून कित्येक काव्ये रचली गेली आहेत. अनेक नाटकेही लिहिली गेली आहेत. संस्कृत भाषेतून अति-प्राचीन नाटककार 'माह' यांनीही रामायण महाभारतातील कथांच्या आधारे अनेक नाटके रचली आहेत.

या सुप्रसिद्ध प्राचीन नाटककारांच्या जीवनाबद्दलचे वर्णन याच बुकमध्ये नाही. महाकवि कालिदासाने आपल्या अजूनही मांड्या आदरपूर्वक केलेला आहे यावरून असे ठाम होते की इतिहासकार व साहित्यकारांनी आपला मुक्त रचना विवेकने याचे

अतिप्राचीन नाटककार भास

काही अन्य प्राचीन कथातुही आपल्या व त्याने रचलेल्या 'स्वयं वासवदत्त'चा अत्यंत पूर्ण अंदाज केला गेलेला आढळतो. परंतु १९१२ च्या वर्तमान नाटक मात्र कोणीही वाचलेले नव्हते.

१९१२ मध्ये गणेशी शास्त्री यांच्या एका सुप्रसिद्ध पंडिताने केलेल्या काही टाउपने शोधून काढला 'स्वयं वासवदत्त' व आपली चारा गेली व त्याच्यातच अखंड झाली, त्याची रचनाबोली व कला गेली व ती विकासाचे असे म्हणणे आहे की, ही मायने एकाच चक्राकाराने लिहिली असली पाहिजेत. ही गोष्ट तर सर्वविदितच आहे की 'स्वयं वासवदत्त'चा रचनाकार भासच आहे. 'वेळा' या भाषा ही बाकी सारी नाटके आपल्याने लिहिली आहेत असे मानले जाते.

भास ही म. पू. ४-५ शतकतना कवि आहे असे म्हणतात, त्या काळात शपूर्ण देशातून राजे मत्तून आपले मान गेले. त्यामुळे मत्तून नाटका नाटककार भास हा कायत्या पाताळला होता. हे भाषणे कठीण आहे. आपल्या नाटकां देशभर गेल्यातून पुर्वी नाटकांनी मंदिरातून सुरक्षित केलेली नाट. अंतर सार पातळ मंदिरात वारंवार गेले होते असत, त्यामुळे नाटककार भास आपला असाव 'वेळा'च असे म्हणणे आहे की आपल्या नाटकांनी आपण हा आपली असावीत.

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

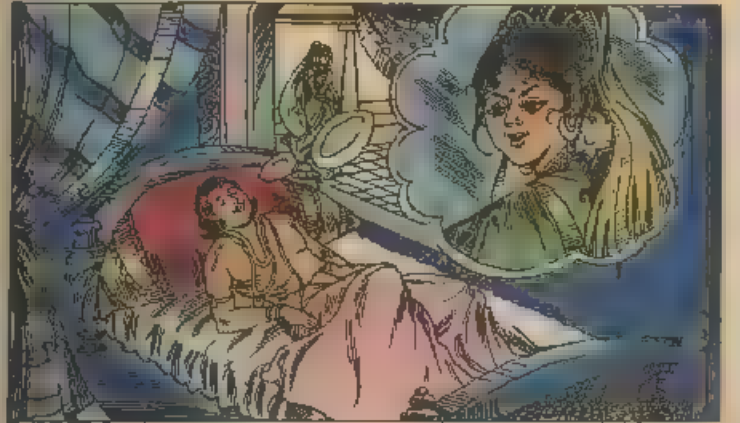
आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

आपल्या दशानन महान् कवि

अर इतक्या सुल्लस गोर्हासाटी इतकी चिन्ता कशाला? तं भुम राजाकह पांचवण्याची शक्ययक ना व्यवस्था मी करीन राजा एत अयुक्त भुम अतकल्याणाच्या कार्मा लावेल. " रामशर्माने श्रुपाय मचवून पाहिला.

माझ धन तर गी आपल्या विलासासाठीच खर्च करीन असा जर माझ्या पैशाचा म्हणाय ज्ञाता तं मना या भूतपोनीतून सुकता नाही मिळणार " भूत म्हणाले

तमच्या राजान जनतेच्या हितासाठी अनेक सस्वा निर्माण केल्या आहेत तूझ धन मी त्यांच्या मर्पन करीन प्रजेलाही लाभ दईल " रामशर्माने दुसरा श्रुपाय सुवाता

"मग तर तुम्हाला आमच्या देशातल्या मना-सस्याबद्दल काहीच माहीत नाही असे म्हणत आमील दहा लाख त्यांच्या हाती पोचेल तर अतनपर्यंत एक लाखही पांचशार नाहील."

भुतान पुन्हा अडवण मांडली

"मरणारस्तु आपल धन एकाद्या कल्याणकारी कार्यात खर्च व्हाय हा भुताचा हत्ती मभय प्रक्षस्तयच होत रामशर्मांच्या त्याचा हेतु अखंडता 'अमे परमकर्मी तामरिक राज्यात असुनही इन्द्रपुरीत दारिद्र्य का अनावे' ही यांष्ट्र रामशर्मांना कळता

काही विचार करून रामशर्मा भुताला म्हणाला " राजावर माझा पूर्ण विश्वास आहे देशातील सेवा संस्थांवरही विश्वास आहे राजा मला पाहून एकूण मला अस वागतेय की तुमच्या देशातील पानस्थितीच काहीशी विंचव आहे तुला आपल्याच देशातल्या पंडितांची मदत नसती का घेता आली? "

"हं आमच्या देशच्या पंडितांची ब्रव्याची तहान फार खोरदार आहे विंचवले तर प्रत्येक जण म्हणाल की धन माच्या हाती दे' माझा त्याच्यावरही काही इतका विश्वास नाहीय " भूत उत्तरले

रामशर्माने भुताला मदत करावचे आश्वासन दिले भूत अदृश्यरूपान त्याच्या बगदर चालू लागले. जंगल संपवून ते आता इन्द्रपुरीत पोचले भुताच्या सल्ल्यात रामशर्मा एका धर्मशास्त्रत अंतरले

हा धर्मशास्त्रागतचा प्रमुख व्यापारी धननेत्र जेन चतुरता होतार "तान धर्म अत पूर्ण-कर्मलाबत दहिल नाव वाचव घ्याय" अस मानने आहे

रामशर्मात भुताला मागितले की, "यात्रे वाडवडीन विपुल दशमे दोने माय अत ग्राम निवयणा यावर यांचा विश्वास असे, यासुळेच आपापसांत ज्या ज्या दशाशी त्यांनी व्यापार केय, त्या मर्वात ते नफळ झाले अतमनत्रा भाग्य मणमन घाला आमच्या देशात कित्याकदा पुरस्कार मिळाले आहेत त्यास आमच्या देशात दान देवळ. तान धर्मशास्त्रा अत चार पोरपूर्ण असे दबासाने वनवले, यांशकाय किन्थक आलाही त्याने बांधल्या त्या शाळा उत्तम स्थितीत रहाव्यात म्हणून आम्ही ते स्वतः नक्ष घालता, आपले धन तु त्याच्या इवाला कर.

"तुमचं बालण मला न्याय्य वागतेय पण इतक असोम धन एकाद्या स्वतंशी व्यक्तीला न देता विदेशी व्यक्तीला देण मला बुचित वाटत नाहीय " भूत म्हणाल

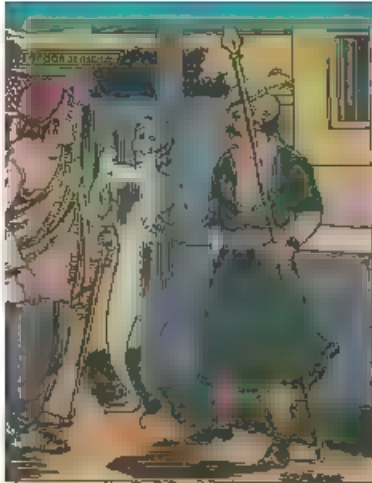
इतक्यान एक वेगळा ब्राह्मण रामशर्माजवळ व अत म्हण बागला महाराज तुम्हीपरदेशी वागताय म्हणतच विचारायच भाडस करलाय, माझ जत घर कट्टाही पडून जाणारम वाटतंय माझी आई अजारी असते माझ्या सगळ्याच गरजा तमही पुराय कर शकणार नाही, पण जेवढ दना पडेल तेवढ तगं देउन मला मदत

करा मी या शहरात चालीस वर्षे रहातोय पण एकाही महाभागाने एकादा कवडीही देऊन मला मदत केला नाहीय. माझ्या या देशातले लोक महास्वार्थी आहेत "

त्या ब्राह्मणाच्या हातावर एक अशर्फी केवत रामशर्मांमिळाला, " यांनी तुझ्या गरजा पुर्या केल्या नाहीत, त्या सवता स्वार्थी म्हणण योग्य नाही वागन मला परकीयांसमोर आपल्या लोकांची निन्दा म्हणजे ती स्वतःची निन्दा केल्यासारखेच दोन तुझ्या अडवणां तबकरच दूर होतील, धीर धर " असा झितबाध करून रामशर्माने त्याला पाठवून दिले

ती गेल्यावर रामशर्मा भुताना म्हणाला कि "तुज धन वादरिही ब्राह्मणाला द " भूत

यावर म्हणाले, "साहाय्य गरजवन्त आहे, हे खरेच पण आता इथवर आल्यावर या शहरातल्या माणसाला मी घन का द्यावं? आपल्याच भाषण्या एकाद्याला दिल, तर मला बरं वाटेल."

धर्मशाळेत थोडी विधान्ती घेतल्यावर रामशर्मा भुतासह पुढे निघाला. रस्त्यात राजाचा एक नोकर समोर आला. त्याच्या बोलण्यातून असे कळले की तो अनेक बरजानी घासलेला आहे, अन् असेही समजले की तो भुताच्या गावचाच आहे.

"माझ्या गावचा तर मिळाला, पण एकाक्ष माझ्याच गल्लीतलाही मिळून जाईल कदाचित." भुताने आश्वा व्यक्त केली.

आता रामशर्मांना भुताचा अद्देश पाहून लक्षात आला. तो ताकडतोड भुताचा म्हणाला, 'हे, तुझ्या गल्लीतल्या कुणाला न द्या, घरातल्याच कुणाला दिल तर आणखीनच छान होईल ना.' चल, तुझ्या गावाच जा भू या आपण " दावे भुताच्या गावागेले. मेलल्या त्या भायसवनाच्या घरी ते पोचले. तोच भूत झाला होता ना! आतून तूपच आवाज ऐकू येत होते.

ते पाहून भूत म्हणाले 'ही लो आत्ता आठवण झाली पहा! आज माझा वाढदिवस मी जिवंत अगताना माझ्या या घरात तूप छानछोकीने मुलूख माजरा ज्ञायचा. माझी बायको अन् मुल मला फुलांचे हार घालून माझी पूजा करत अन्त माझ्यालाचो गवई बांलावून सुंदर, भधुर गाणी गावला तावायचे.' मोठ्या मुत्साहाने भूत हे सारे सांगत असतानाच रामशर्मानी घरात प्रवेश केला घरातल्या लोकाला तो म्हणाला, 'मृत्यु पावलेल्या आपल्या कुटुंब प्रभुत्वाचा वाडदिवस अजूनही तुम्ही इतक्या मुत्साहाने अन् मोझण प्रमाणावर नजरा करत आहात' सारासराच धन्य आहार तुम्ही.

एक विधवा, दोन मुलगे, सुना इत्यादी सर्वजण त्याच हे बांलणे ऐकून आश्चर्याने त्याच्याकडे पाहू लागले दोन संकटानी तो विषवा म्हणालो "आम्ही तर विसरूनही गेलो त्यांना' जिवंत असे पर्यंत विस्तीर्या नाशालाही आम्हाला कायम राख असवले त्यांना, आमच्या जगण्यात मौजमजा किंवा

गट्ट - विनाद वाही तमच त्याच्या मरणातच गोवा झाला आम्हा आता कुठे स्वातंत्र्याचा गम अरुभांगनये आम्ही आपसा भवन चो तम एवनाच शेता शेत नां खदान देशम ग्रावण मिळणारा पैशावण आतवड्यातून के वनाहडन, पण मनी करतो, आनंदीने रहातो."

'मग कस काढाला मरणात कधी आठवण नवली येते' अमानि निवातले.

'नात्रा कमी येणार' कधी कधी मनात येत ना की त आणखी लवकर बरले असते, तर भाण्यो काही आनंदाचे दिवस मिळाले असत आम्हाला भसा विचार येण, म्हणजेही त्यांची आठवण करणच नव्हे का? माझ्या सवतीचा एक मुल्ला आहे. पक्षा दाखवा आहे

तो, नेहमीच मिळून कुणाला न कुणाला मारत असतो, ते लोक मग किर्याद केवून इथे येतात. आम्ही त्यांना वारंवार सांगत असतो की, त्याचा वाप मेल्यावर आता त्याच बायच काहीहीनात भुरले नाहीय, पण ते थोडेच ऐकतात' आम्हाला त्याच्या लडार 'वाव्याच वाग रात अश' शिक्का दतानाही त्यांची आठवण येते ना आम्हाला अन् तम्ही मर जगणतस अमास की मेल्या माणसाची आठवण सुवाळण्याने काही फायदा होत नसतो." मोझ्या विरक्त भावाने भुताची बसकने संगत होती.

आता एक छणभरही तिथे बांबायची भुताची इच्छा नव्हती रामशर्मन्या काजाल ते कुजबुज लागल्यावर जबर्दस्तीने त्याला तेथून निघावेच लागल

“मला आता कुठं समजूत चुकतयकी दुसरं लक्ष करून मी आपल्या घोरच्या मुलावर अन्यायच केलाय. तुम्ही त्याला तबडतोब भेटून बोल त्याच्याशी त्याला माझ्या दुर्भाष्याची कहाणी सांगा ” भूत शर्माला म्हणाले

रामशर्माला गोवडात्यांना भुताच्या माझ्या मुलाबद्दल विचारत, तिला एकजण म्हणाला, “ता तर अगदी कुचकामाचा आहे मावत्र आहेत त्याला परबाहीर काढून अने त्याला कमलेंहा मदन करायला माफ रकार दिवा तिला अपही काही मोकांनी त्याला मदन करायच आतामल दिन शर्मा तर त्याला असंहा मरिगणन की, रू मृष्टारलान तर लहून

सगळून फा होईना पण त्याला “कंटांतला वायली मिलपून देऊ पण आपाच्या मृत्युमञ्ज आपलोमानमिकभालां विषदलंय असा बहाण करून तो पोतच गोहलाय वजून ताहाच्या झाडाच्या वसात कुठे तरी पडून तर आलेल्या अवस्थेत पडलेला मापडेल पहा आताही ”

रामशर्मा त्याला जाभून भेटला अन् त्याने त्याला भुईवर आणला त्याच्या या अवस्थेचे कारण वचारले वसता, तो आपल आई बाप, भावंडे, गावच मार लोक, इतकेच नव्हे तर देवालाही शिव्या देऊ लागला.

त्याला मध्येच थांबवत रामशर्मा म्हणाला, ‘तुझ्या पित्याने खपसं धन कमवून ते एका मुश्किल ठिकाणी लपवून ठेवत आहे ते रहस्य आता तुला मी सांगणार आहे, पण, त्यापूर्वी तू असं सांग, की ते मिळाल्यावर तू काय करशील?’

तशेने मुलाल्या आपल्या सोळावी की अपुडझाप करत नो म्हणणा, ‘हं मोठसं घर घेईन, दास-दासी कामाना ठेवीन भनाला वापेल रितक खईन अन् हवी तबडो दाह होशीन आरामान राहोन अन् ज्या ज्या कोणी माझा अपमान केलाय, माझी पर्या केलेली माझ्या त्याचा डेक डेक अपराध माजत सुड घईन माझ्या बाबांची तसबोर हार घालून सजवीन अन् राज त्यांची पूजा करीन

त्याचे हे बोलणे मग त्यासरावर मून म्हणाले, “शामासहाराज, हाय माझ वास आहे माझ

अन आला मिठात तर माझा आत्मा उर होईल मला तुमची परवानगी हवीय यामाझे, तुम्हा तय्यारया न दिलां, तर अस्तुस्व राहान मा ”

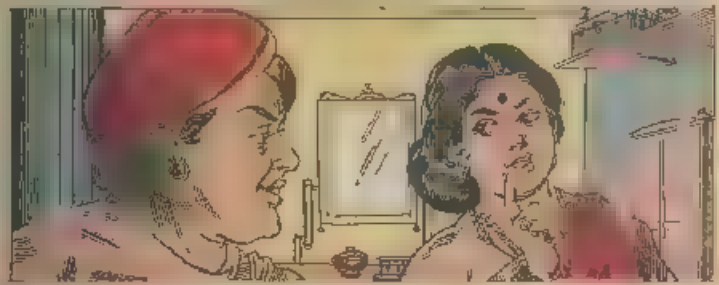
रामशर्मान त्याला परवानगी दिली अन् भुताने मांमिनेले जाकिक त्याच्या मुलाला मांमिनेले अन् नावधन ये येथून अद्भुत ज्ञान अन् रामशर्मा ही खबरी परतला

तक याकडून सर्व काही एकून घनल्यावर रामशर्मान्नी डग्या त्याला विचारले नागली, “तू जी भुताने कोणत्या कामासाठी, तन काय करत आसात? जाहाच प्रयोजन नसतना इन्द्रपुराना जायच कारण नरी काय? का नाजयवाना भुताचं अन् देखून गवल्यानं कुणांना मांझ मिळतल वाटल तुम्हाला? मला तर वाट मगजत नाहाय, मगजतच मांमल वाटाय

रामशर्मासम भुतरनी इन्द्रपुरांवा राजा विचार माणूस आहे तिथल्या सरकारी विभागाला सर्व अन्नाचार वाटाय राजाचा

सरकारी विभाग किंवा मन्शावर मृडाच विद्याम नाही. त्या राज्यातले लोक अत्यन्त मुकुचित विचारांचे आहेत. आपलं गाव, आपली गल्ली याबद्दलच ते बोलत अथतात अन् त्याच विचारांच्या ओढ्यात कुदत रहातात जिवन्त असताना अन् मेल्यावरही तेच ते पुन पुन्हा बोलत रहातात, असनेलं धन परजवतांच्या अपयोगी न पडताना आपकाच्या हाती पडतय. म्हणतात ना, कि दृच्छा पूर्ण न झाल्या, तर माझूस भूत बनतो? निरर्थक स्वस्थिमागे लागून त्या भुताने अपाय भुलाला आपलं धनोदनं अन् सत्त झाले

हे बोलणं ही हकिकत त्या पतिपत्नी पुरतीच मर्यादित राहिली नाही. अनेक लोकांना ती कळली अन् इन्द्रपुरीपर्यन्तही पोचली इन्द्रपुरीचा राजा अन् प्रजेनेही आपल्या दुरवस्थेचे कारण ओळखलं अन् ते फार लोडून झाले हळूहळू राज्यात परिवर्तन थडू लागचे अन् विदभर्ताल सर्व जनते प्रमाणे त मांम लोकी सृष्टी झाले

चान्दोवाच्या वातम्या

दोरीबरीन्त वड्डपांचा उण्यांक

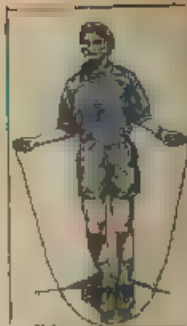
इं जी रामप्रसाद मन्नासाय लापती आहेत पण ह्यास सर्जन आहेत त्यांनी २१ सेप्टेंबर रोजी पाच तासात ४, ०१४ वेळा दोरीवर बसून माहून गिनीजच्या पुस्तकात स्थान मिळाल्यापाचा प्रयत्न केला. जहा उद्वा मारणारे लोक वद तामास पाच मिनिटांची विश्रांति घेतात दोन वर्षांपूर्वी त्यांनी एक तासास २५९० उठावशा काढल्या आणि ही नातमी गिनीजच्या पुस्तकात दिली. परंतु यापुर्वीच नवें नवबरण प्रकाशित झालेले होते. म्हणून यावेळी सामर्थ्य हासून त्यांनी योग्य वेळी प्रकाशकांना सूचना दिली, 'सिक्का'वाल्यांनी धगदग करून प्रकाशित केले होते की ही रामप्रसाद यांनी एक तासात दोरीवर

४५६ उद्भूया मन्त्राख्या विशेष सांगायची

गोष्ट म्हणजे दोन, रामप्रसाद शांना वाढ्य-रोग निविकल्लेची फार आवड आहे

उत्थांक गणठण्याचा प्रयत्न

कोटदत्तचूडं धर्म पाध्याय या व्याख्यासूत्रं भिन्नद्वय आह्वेन आग्रेण सतत्करण
नत् नत्वा उद्धृत्य प्रथमपादितं कर्तव्यान्त्या मागनिश्च आह्वेन, सद्य नाधी कर्तव्य
मिति विचारान्ते प्रकृत उः सप्तम २५०७ कोषादुद्धृत्य उद्धृत्य मः
नक्तवन्तः यागोऽर्चनं १२ वि मीनर नांभवा दशता कर्तव्यं उः सप्तम
कार्ही अद्ययल्ल यज नये म्पूजन कार्ही सत्कार्ही अर्पकायाचो भवत्
पार्हिणे, ते एक फार उत्तम खेळाट् आह्वेन आग्रेण स्थानी करुते मध्ये ज्यैष्ठ
मेन मिल्तिमान्ते आह्वेन अर्पणं वर्ष भाते ते कोटदत्त उद्धृत्य मागव्याय
मेन पूर्वक सत्वा कर्तव्य आह्वेन अर्पणं वर्ष भाते ते कोटदत्त उद्धृत्य मागव्याय

गानगा ८ ४९ श्रीछात्राद्या मास्त्रन एक थिक्क स्याधिम कैलैला आहे

अकरा वर्षे पायी व्यासणाऱे

स्वातंत्र्यच्या पेंडिलीने कोणतेच बंधनच राहणारे वय २५ वर्षांचे आह. ब्रिटीशच्या स्वतंत्रतेने आपले गावे आज अं राज्य म्हणता. स्वातंत्र्याचा स्वातंत्र्य वर्षी निघाली १९६६ कि. मं पायी चालत आह. असाचा समतरीक पोखण्याचा निचा वन होता. निघ पावल्यात मं पोखता वा. अ. आवाटिचें राखी जालत मरल्या गावां पंत भाग मरल्या वरें ता पायी चालता गांहीनी आणि २, ३, ६५ कि. मी. वं अंत मं चालतं. तां आम्हीतथान मित्रनी पामुत पथे पर्यंत व अमेरिकेंत व्युयाक पामत लोस एंजेलिस पर्यंत पायी चालली. गात्रिबेत एका लोकपासुत कुसया लोकपासुत चालापला तिजा दोन वर्षे लग्नाली इयुत पुढे जे कधी कोसाला तर एकटोने न जाता कुणाला तरी बरोबर येकत जाऊन अंते लो व्हगत

महाभारत - ८

हस्तिनापूर जवळच्याच जंगलाने दिरण्यपत्न नावाचा एक भिल्ल राजा होता त्याचा पुत्र एकलव्य याचा समजणे की, हस्तिनापूराने अनेक राज्यकार शूद्र द्रोणाचार्यजवळ धनुर्विद्या शिकून घालत, द्रोणाचार्य शिष्य बनून ते सर्व शस्त्रांचे प्रशिक्षण घेत आहेत,

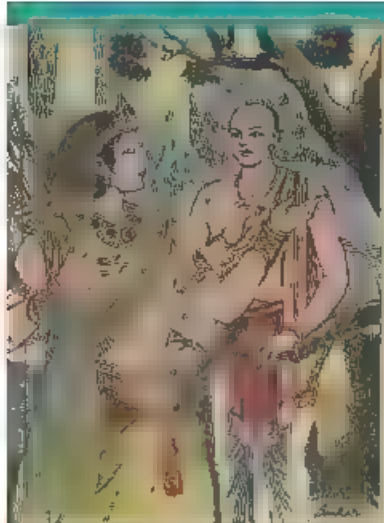
धनुर्विद्या धर्वाण्यसिद्धयन्त्राद्योऽप्युक्तवत्परी
कारं वल्गा इतीति द्वाविधाप्रविशन्ता ज्ञातुं
त्यात आप्तव्यानादीं शिष्यं वतवृत्तं धनुर्विद्या
शिक्यावर्गं अर्थापेक्षता कला पञ्चतमं सिद्धि
ज्ञानांचा असल्याच कलाव्यापार त्यानी त्यांना
धनुर्विद्या शिकवायला साफ नकार दिवता

द्रोणान्तराणां त्रितयैर्वर्षे नमस्कारं कुरुत
एकेतय्य भगवान् परत गंता आचार्यान्त्रां तद्व

मूर्ती बसवून त्याने मित्राच शूद्र मानत अर्थात त्याने घनवर्तिका अभ्यास सुरू केला. निरंतर अभ्यास व एकाग्रता यामुळे ती शोषणाच्या इतर सर्व शिष्यांपेक्षाही घनवर्तित जास्त प्रवर्ण झाला

एकदा सारे प्रोणशिक्ष्य शिकारीसाठी एकलव्य रहित असल्याचा तपनात गेल, त्याच्या बगबरच्या शिकारी कुत्र्यापैकी एक नेमका एकलव्य मानविष्टाचा अभ्यास करत असलेल्या जार्गी पोचला एकाचवेळी पाहून ना केवळ प्रोणशिक्ष्य भूक लागला, नाचल्या अध्ययनात व्यत्यय येऊ लागल्यान एकलव्याने त्याचा फक्त आवाजच बन्द करण्यासाठी त्याच्या हाडात एकामागून एक अशा ब्रताने बाण सोडले की

एकलक्षम्

कुव्याला जरांनी इजा न होता त्याचे तोंडे मात्र
उघडेच राहिले; अन् त्याला बुकता येईना
कुत्र्याची अवस्था पाहून राजकुमार त्या
धनर्विद्याविशारदाला शोधत एकलव्यापाशी
पंथले. त्यानी एकलव्याला न ओळखून त्याला
विचारले, "तू कोण बाहूड? कोणत्या गुरूजवळ
तू धनर्विद्या शिकलास?"

श्रुतशास्त्राखल एकलव्येन त्यांना संगितले,
"मी भिल्ल राजा हिरण्यधनुचा मुलगा असून
माझे नाव एकलव्य आहे, द्रोणाचार्यांना मी
आणखी राह पाहिलो."

तथून हस्तिनापुरी परत आल्यावर
राजकु. राजा हा सारा वृत्तान्त द्राणाचार्याच्या
काना घातला, 'एकलव्य हा स्वतः पेशाही

धनुर्विज्ञान परम्परा का स्वरूप" या विविधता से भर्जित दुर्लभ ज्ञान है। तांत्रिकता का ज्ञान गहन है, 'धनुर्विज्ञान माध्यादेश कोणीय श्रेण अक्षणा नाही, सम आपण मला वचन दिले हात पण क्षीण एकलन्यथा माझ्यापडाही' जोस्त पटाईत कल थाह ।

अनुतात्वा विलक्षण ऐक्यं द्रोणाचार्ये अस्माकं
 द्वाये' तस्येति वापि आपन्नं प्रमाणान्तरं एकमुदा
 हृत्य अनुतात्वाच्च ब्रह्मन्नात्र घटस्थत्वं एकत्वव्याकृतं । ते
 यन्पूर्वस्थं च अन्वयनात् स्यञ्च जस्येति वा
 एकत्वव्याकृतं पृष्ठं होतुं आचार्यविशिष्यगणनं न
 गण्यत्रा त्रिनयानं । उच्यते पावलायां स्पर्शवत्त्वं
 तमस्पर्शकत्वेन श्रुत्वा तद्व्याख्यानां "संश्रयता
 शिष्यं एकत्वव्य आह ।

नृमात्रा शिष्य आह्वयत तत्र बालः, भला
भूवृक्षिणा काय देशील^{११} द्रोणत्वार्यनी
एकलव्याला विचारते.

“गुरुदक्षिणामृणून मान्या संवत्त शरीरात्तर
आपलाच अधिकार आहे” एक लब्ध
तीव्रहृतीव अंतरता.

“तसं असेल तर ते पाहू खऱ्या अर्थाने
हानाचा अंगठा काढूत” हा शायरश्रुती
गुरुदक्षिणा मागितली

दुर्गम विचार न करता एकलेश्याने आणख्या
अज्ञाना हातावर आंगुली दाखवताना कापून काढून
द्रोणाचार्यांना अर्पण केला.

या प्रसूनेनन्तर एकलव्यानें हाव्या हाताने
छूनथ पकडून अगव्या हाताच्या बुरमेच्या

कोटाच्या मंदीतीने आपला धर्तरेवृत्ता अभ्यास
चालवू शकता. पुरेता त्याला पर्याप्तारही अक्षि
प्राप्त होई शकता. राहो

अथा पञ्चमं द्वापाञ्च वार्त्ता अर्जुनाज्या
मनार्त्तात्त सद्य दृष्ट कर्त्तव्यं अनु आपत्वा कृत्यान्त्रद्वय
महा पञ्चापाञ्च न आद्वयगता दार्त्तव्यं तेषून्
निष्ठुन वान् निष्ठुनार्त्ताव्यं न्यागाङ्गव्यव्याव्यताव्यं
मनार्त्ताव्यं न्यागाङ्गव्यं न्यागाङ्गव्यं न्यागाङ्गव्यं

होणाचवर्णाश्रम पांडितांत कृपा विद्या
विज्ञान घन शा, अर्जुन नि विराट् मया शत्रु
विश्वकर्मा व पाण्डव इत्येते पराजय नाशय
कृपाश्रम पराजय इत्यादि लक्ष्मी मदायुधान
जरीवैद्य शत्रु अर्जुन हजोड वनाल, या विद्येत
त्याचे वदित्वापत्य बाण भोडण्यातली त्याची

प्रत्यक्षां व वश, अस्त्राणां योगां करण्डाणां
पद्मतातलं त्याचं अद्वितीयं कौशल्य इत्यादि
स्मृत्युक्तं शास्त्राणां त्याचा अन्यवीर नाही’
असं निश्चयान्न दहन् न जाई. परन्तु
अश्वशामाना युद्धखड्गका जितकी इत्ये
पादान्तां, तिनको अन्य कोणालाही नववी.

[illegible]

भाष्यकाराभिप्रायानुसारं प्राध्यायी असे एकदा
दाणापायांच्या पत्राचे धान सर्व राजकुमारसह
जमून त्याच वातमयाने त्याच आहे, हे त्यांना
पहाय प्रहृत त्यांनी एकदा भाष्यकारांनी बनवला

व तां एका लाडावर ठेवला आढळून तो सहस्रपणे दिसत सव्हाता, आपल्या शिष्यांना घेऊन द्रोण त्या झाडाजवळ आल्या म्हणाले, "झाडावर ठेवलेला पक्षी, नीट लक्षपूर्वक पाहिलेत तर पानांच्या मधूनही किंसे शकून तुम्ही सर्वांनी फक्त त्याच्यावर नेम घरा अन् मी मागितल्याबराबर बाण मांडून त्याच हाक अडवा."

प्रथम धर्मराजची पाळी होती. द्रोणांनी त्याला विचारले, “नीट पहा, तुला पक्षी दिसतोय?” धर्मराज बोलला, “होय”.

दोषांनी नन्तर विचारले, “त्या पक्षाबरोबरच मी अन् इथे असलेले सर्वजण दिसत आहेत?”

धर्मराज म्हणाला "हा, सर्व विनयात " द्रोणाचार्य म्हणाले, " तुमो दृष्टा लक्ष्यावर कान्हेन वानेना नाहाय तू परत जा."

द्रोणाचार्यानां एकेक करून सर्व शिष्यांना जोलावून घेऊन ताचे प्रश्न विचारले त्यांना सर्वांफडर असीस अन्न मिळाली.

धवरी अन्न आला व त्याने झाडावल्या पक्षी पाहिला द्रोणांनी त्याला 'आम्ही सर्वजण तुला दिसत आहोत ना?' असे विचारलेच 'मला पश्यांच्या हाक्याशिवाय काहीच दिसत नाहीय' असे उत्तर त्याने दिले.

द्रोणांनी 'नाड वड्या बाण' असे म्हणायलाच अवकाश' असे, अर्जुनाने आपल्या बाणाने पश्यांचे हाके अडवले आचार्यांच्या आनंदाला

सीमा राहिली नाही' त्यांनी अर्जुनाची तोंडभर स्तुती केली अन् मनातल्या मनात विचार केला की, दुपदाचा कोणा पराभव करू शकत नाही तो केवळ अर्जुनच

एकदा आपल्या शिष्यांसह द्रोणत्वर्य यमुनेत स्नान करत होते. अचानक एका मगरीने आचार्यांचा पाय पकडला अन् त्या त्यांना स्नान पाण्यात ओढू लागली द्रोण औरडून आपल्या शिष्यांना द्राणांनी मगरीला मारायला संभू लागले सर्वांनी बाण चालवले, परन्तु काणीही मगरीला बगदर बाण मारू शकला नाही. कारण कदाचित् आपल्या गुरुजींनाच बाण लागले अशी त्यांना प्रतीती वाटली परंतु अर्जुनाने मात्र पाच बाण मारून आपल्या अस्त्राबाजा दुजा न करता मगरीला मारून टाकले.

यावर अर्जुनाही दाहवा करत द्रोण त्याला म्हणाले, "अर्जुना तुज्ज कौशल्य असोय आहे. मा तुले भव्यासहित ब्रह्माशरीनामास्त्राची ज्ञेया देईन याचा प्रयोग मानवजातीवर नर होय शकतच पण त्यामान्य साणसावर तो करण्यास सात मूलकव दाय हाईल.

अर्जुनाने न लक्षता घेऊन व तेव तेव द्रष्टाशरीनामास्त्राचा सुपदेश घेतला

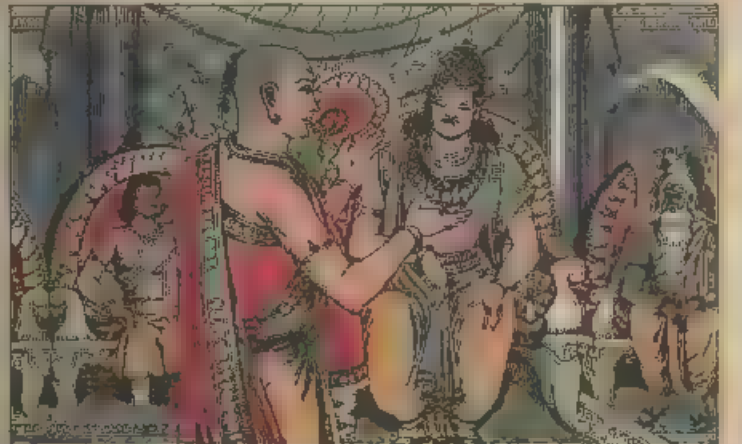
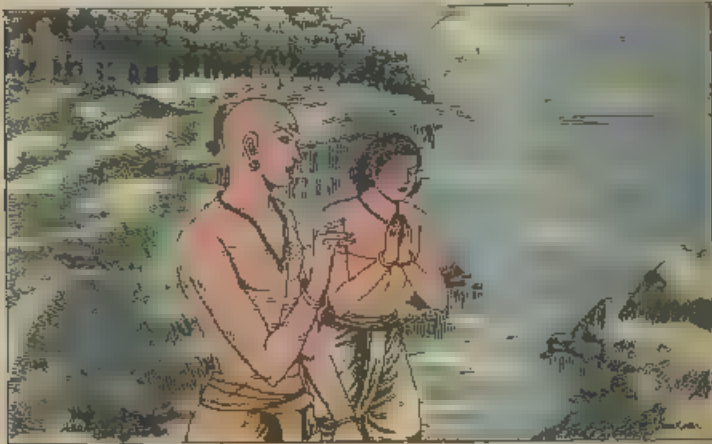
एक दिवशी द्रोण धनुरास्त्राच्या सूत्रेन गेजे असता, तेथे भोक्म विदर, कुप, क्षात्रिक सामदत आदि सर्व अगुणय व्यक्ती हजर होत्या.

या सर्वांसमक्ष द्रोण धनुरास्त्राला म्हणाले "महाराज, भर्मा राजकुमार माझ्याकडून विद्या संपादून न्याय झालेले आहेत. आपण त्यांच्या

प्राविण्याची परोक्षा घ्यावी."

या विद्याप्रदर्शनाच्या व्यवस्थेचा भार विंदुरावर सोपवला गेला द्रोतयारी सूपमात्र्या प्रमाणावर केलेली गेला अस्त्र-विद्या प्रदर्शनासाठी एक विशाल भूमी मुक्त करून ती साफ करण्यात आली, तेथील मोठे दगड धडकाहोरी वगैरे नष्ट करून समतल मैदान तयार करण्यात आले पेखतांना वसण्यासाठी त्यांच्या त्याच्या धर्मयुतपमाणे आगने बनवण्यात आली कतांगे वगैरे लक्ष्मणसर्व आर्जुनशोभित केल्या गेल्या अन् अन्न वाजूकडे एक भव्य प्रवेशद्वारही बनवले गेले.

एका शुभदिना सुमहूर्त निश्चित केला गेला राजवंशातील सर्वजण ते प्रदर्शन पहायला आले गांधारां, कुन्ती आदि अल पुरातील स्त्रियाही

तथे आख्या त्यांच्यासाठी वसण्याची निराळी व्यवस्था होतीच. सर्व लोक आवापल्या आंगी स्थानापर्यंत झाल्यावर द्रोणाचार्य आपला पुत्र अश्वत्थामा त्याला जगेवर घेऊन माभास्वाती बाल ग्रंथ रंग स्थलाच्या (वावाड्याच्या) मन्हावर आणून राहिले. त्याचं भर्तू शिष्य सद्गुरु, दान, दानस्य बाण आदि आपुढानी दुक्त होत त्याच्यात मृग यं गत निगून येत हे तं सर्वज्ञस्य धर्मगज व त्याच्या मागा मागा धावपी सारं राजकपार मन्हावर दुर्पास्थित होत.

१४, इत्नी ३ मन्हावर अरुत दाखून त्यांची मरणाची विविध प्रकारच्या यत्नांमधले आपले कौशल्या दाखवून घेतले. अनुर्विष्टांनीच

कौशल्याही दाखवले. ते सर्व पहात असताना, 'चुकून आणण तबसां हर होणार नाही ना' अशी भीतीही काही अणाना कायत होताना मन्हावर जे जे काही घडत होते, ते सर्व विदुरा साविस्तर वर्णन करून घुलगाष्टावा सागत होता अन् कन्ती गांधारी जोगेंद्र न एकत होत्या. थोड्या वेळाने भीम व दुर्योधन आपापल्या गदा चकून मन्हावर आले. दोघाच्यान युद्ध सुरु झाले, केवळ प्रदर्शनासाठीच युद्धाचे आयोजन झाले असले तरी, काहीशेण भामला तर काही दुर्योधनाला प्रोत्साहन देत होते, ते नंतर ते त्यांना एकमेकांविरुद्ध भडकवू लागले. द्रोणांनी जेव्हा पाहिले की हा प्रकार आता बळण घेऊ पहात आहे, तेव्हा अश्वत्थामाला पाठवून त्यांनी ती लढत थांबवली.

आता अर्जुन मन्हावर आला त्याला पाहताच नांकाच्या तट्टून दर्शवली तिघाले घुलगाष्टान विदुराण विचारले, "अचातक हा मंगळ कमला चाललाय?" विदुराने अर्जुन मन्हावर आल्याची खबर सांगितली. अर्जुनाने वर्णनातीत कलाकौशळ्य दाखवले, दिव्य अस्त्रांचा प्रयोग करून त्याने आग्नि, मघ इत्यादींना निर्मिती केली. एका क्षणाचा प्रयोग करून तो स्वतःचे चतुर्घात पावता त्याचं तम असोच होता दुकसाचा एक पुतळा रोलाकान हलत येलेला दिसत, अर्जुनाने एकाच बाजो पाच क्षण मोडून पुतळ्याचे बाजो फोडून विच्छेद केले.

सर्व राजकुमारांची आपापली कौशल्ये दाखवून आपापला जन्म जात कवचकुडले प्राण करणारा कर्ण सधावर आज त्याचा चेहरा बालगवांसारखा झळझळवत होता. त्याच्या हातात छत्रध्वजाचा हात दोघाचाय व कृपाचाय यांना त्रिनवार नमस्कार करून त्यान गंधार स्वर्गात पाषाण केरी. 'भर्जूना' छत्रविद्येत एकना लच माठा प्रवीण जादस, असे मसजू नवसत त आता जे ते समकार करून दाखवलेस ते सारंग्या मागे घेताही करता येतात, आता करून दाखवतो मी'

कर्णाच्या शत्रुकोपयुक्त वीरप्यान भर्जूना नाही रंग आला त्याला आपला अपमान झाल्याभावे वानले आता प्रसक्तान्यानी कृष्णन निर्माण झाले पुढ काय होणार? कर्णाने खगोळरच अजुनाने दाखवलेले सर्व चमत्कार करून दाखवले त्याच अर्णा दुर्धन व त्याचे नाकमंचावर घाबत आन आणित्यानी कर्णाला मिठी मारला त्याच औशनस्तन करून आलेगात देत दुर्धन कर्णाला म्हणाला,

"आजपासून तू माझा खास मित्र झाला आहेस इतकच नव्हे तर तू माझा खास आहस बायच्यातलाच एक आहेस. गायच्या शेंकूचा नास करणान तू अम्हाला मदत कर "

कर्णाने त्याची किती मान्य केली अर्जनशी द्वंद्वयुद्ध करण्यासाठी बगणि झोपाचार्याकडे परवानगी मागितली अर्जुनाने त्याच आव्हान महव स्वीक रले परंतु आपल्या स्वतः व्यधि पूर्वांमध युद्ध होणार असे पाहून कर्णा मूर्च्छित झाली. परिचारिका येउन तिची शुश्रूषा करू लागल्या

इतक्यात कृपाचार्यानी कर्णाला विचारले, "मुना तू कोणत्या जातीचा आहेस? कुठे रहातोस तू? तुजे आईबाप कोण? तू जर स्रक्रोध असशील, तरच अर्जुन तुझ्याशी द्वंद्वयुद्ध करेल "

आपले ज्ञाननपाषाण करणार्यांचे नाव सांगायची कर्णाला लाज वाटू लागली

कर्मश

उदार रामचन्द्र

कीर्तनपुर मध्ये कमचंद नावाचा एक मधन शेतकरी रहान आहे तो श्रीमंत असल्यामुळे सर्व लोक त्याला मान देत आपल्या शेत्याच्या अहकारामळे कर्मचंद नाकांशा दिव्यदरपण यशस्वी ठेव

कर्मचंदला नीर गळ्या पोते गळिला न दुसरा मूलस वाडलाच्या इच्छेनेसार भवे करत आहे अशा रीत्यान न वाडिताने खर बापस पावला जेन तिसरा मुचगा रामचन्द्र पित्तहून भवदी वगळ्या स्वभावाचा होता.

तो म्हणायचा 'पंटा शीवळी सरण्यासाठी विचारे नाक आपल्याकडे राखत आहून बापण यजमान भाडान, म्हणून बापल्यात अहकार निर्माण होता कारण नस जे दिवस फिरले तर आपला ही वंशधा लहने, बापल्यानीलधल रामहन केलाय लागला आपण जर सर्वांना आदराने वागवेल तर आपल्या अहचणाक्या कळी ने आपल्याला मदत वरवीन "

त्याचे वडान आणि शारले भाऊ जेव्हा गा सर्व गोष्टी कत तेव्हा त्यांना समजून सांगत "तोकांना आपण दाखवत ठेवने पाहिजे, त्यांना डाक्यावर घेण वर नव्हे, नाहीतर आपणच केव्हा तरी खंडेड्यात पड."

कर्मचंदकडे गोपी नावाचा एक लोकर काम करीत असे त्याचा एक दूरचा नातवाईक मुना भरना भरता आपला एक वडर असत त्यान गोपोला दिली कर्मचंदाला हा वडमी देत गोपी म्हणाला 'बापक, आपण माठा वगळान आहून आपण परवानगी दिलान तर आपल्या वायको व मुलांमह त्या गावे ज अन आपली शेत बाडी करीत."

कर्मचंदला गोपोचा हवा वाटला, तो म्हणाला - "अरे, तुला तर भिड्याली आहे एक एकर दगान, एवढ्याशा गांयनातून तुला

सुहागिनी नाईक

मिळून मिळून मिळणा' तें वाय? तू माझ्याकडे नाचर जाऊन हेचि मरु नवांस नवलेट्या मुदलीन तुला माझ्याकडे काम केलेच पाहजे अजून दोन महिने आधी आहेत. तुला जर निपमाचें उल्लेखन करून जायलं बसेल, तर अणोदरन माझ्याकडून जें धान्य घेतलं भाहेम तें परत देऊन टाक.

अशा परिस्थितीत गोपी उरलेले दोन महिने कर्मचंदकडे काम करीत राहिला. मुदत संपल्यावर, सालकाची परबासमी घेऊन, बायको व मुलांसह तो आपली जमीन असलेल्या गावी गेला व तेथे घेता-वाडीचे काम त्याने सुरू केले.

गोपी गेल्यानोवकी करायचा तेव्हा आपल्या अर्धदिन पगमीन काही बचत करू शकत नसे.

मिळणा' या पैशान आपल्या कुटुंबाचें पालन-पोषण करणेच त्याला मुश्किल होई, म्हणून शेती करण्यासाठी त्याला थोडे कर्ज घ्यावं लागलं त्याची परिस्थिति पाहून दुसरा एक शेजारी त्याला म्हणाला 'गोपी अर्धा एकराची नुशशागत कर, बाकी अर्धा एकरात मी शेती करतो सगळा खर्च मी करीन जी फायदा होईल तो आपण मिळा. चिम्म बाटून घेऊ. घामुळें तुला आपल्या शेतासाठी मिळाली रक्कम खर्च करायची लक्षण न हो.'

गोपोला ही योजना पसंत पडली आता त्याला आणखी कर्ज घेण्याची आवश्यकता राहिली नाही आणि त्याच शेताचे काम निरतिच्छपणे सुरू झाले.

गोपोने आपल्या मुलीच्या लग्नाचा विचार घेला आणि एक स्थळ निश्चित केले तो स्वतः कर्मचंदकडे गेला आणि त्याला आपल्या मुलीच्या लग्नाचे निमण दिले कर्मचंद आणि त्याच्या शोरण्या दोन मुलांचे या निमणचो थट्टा केली पण तिसरा मुलगा रामचंद स्वतःचपणे झेंडून म्हणाला - "गोपी, तू अतक बरें आत्मच्याकडे इमानवागीन नोकरी घेती आहेस. मी वडिलांवर अवलंबून आहे तू जाणतोसच. तरी पण तुज्या मुलांच्या लग्नाला मी नक्की हजार राहीन."

वडील आणि भाऊ यांनी रामचंदची दिंगल केली, पण तरी ही तो गोपीच्या मुलीच्या लग्नासाठी गेला त्यावेळी गोपीसंग भागादारात

शला करणारा शेजारी मुचानव वारला. तुला घाबरणजे पैस मी लग्नाच्या वेळी देईन थसा चाले वापदा केलला होता ओकास्मक मुंयमुळे नार्गीदार शेताकड्याचे कुटुंबीय तु खी कदा बाचने होत त्याच्याकडे पैसांची मागणी करण गोपेला इट वाटत नाही.

लग्नाच्या वेळी नवाचा मुलाच हीन प्रदर्शना दृष्टाची मागणी केली या यतीन अवस्थान गोपी रामचंदला म्हणाला - "आता माझी स्थिति कशी आहे हे आपण जाणताच, आपण एका प्रातस्थित शेनकच्याच चिरजीव जाद त, नव या मूल कडील त्याकांना आपण थोड गमजाऊन लागाल."

नवरा मुलाच्या वडीलांना रामचंदने गोपीची नाजूक परिस्थिति समजावण्याचा

प्रयत्न केला, पण याचा त्यांच्यावर जरा ही परिणाम झाला नाही, ते पखंडपणे म्हणाले - "भागीदाराने पैस दिले नाहीत, यावर मी कसा विश्वास ठेवू? लग्न करण्याची इच्छा असेल तर आपण तसे करू शकाल - लक्षा एकर जमीन माझ्या मुलाच्या नावे लिहून देवदा, जर हे शक्य नसेल, तर हे लग्न मोडलं बस समजा."

गोपी अर्धा एकर जमीन लिहून घायला तयार झाला, पण नवरी-मुलगी सुभाषिणीने या प्रस्तावाला विरोध केला ती म्हणाली "आपल्या व्याड्याच्या म्हणण्यावर त्याचा विश्वास नाही, त्यांच्यावर मी कसा विश्वास ठेवू? माझी या लग्नाला तयारी नाही, पैशाच्या भागे मागागारात आपल्या मुलासाठी दुसरा एकादी पुरगी पहावई."

मुलीच्या या बोलण्यावर-पक्ष मळकला, मुलाचे वडील म्हणाले - "एका अविवाहित मुलीला धुतकी घमंड ओथपत नाही. एक दमडी ही न वेणाऱ्या कोणाबरोबर लग्न करतेस ते आम्ही ही पहाव!" असेच आणखी कटु शब्द ऐकवीत वऱ्हाडाने तेथून काढतऱ पाय घेतला.

मुलाकडचं वऱ्हाड परत निघाले पाहून गोपी आ वासून पहालच राहिला. तेव्हा रामचंद्र त्याला म्हणाला - "मी सहानुभूतीपासून माणसांचा ओंपून पणा पहात आलो आहे. श्रीमंत नि गरीब असा फरक मी कधी केला नाही. तुझी मुलगी सुभाषिणी मी सहानुभूतीपासून पहात आलो आहे. तिचा स्वाभिमान मला फार आवडला. तुझी हरकत वसेल तर याच मुलावर माझी तिच्यापासू लक्ष

करायची तयारी आहे. यामुळे माझ्यावर जी संकट येतील, त्यांचा मी सामना करीन."

गोपीला माहीत होत की रामचंद्रचे वडील चांगले श्रीमंत आहेत, म्हणून त्याने या लग्नसला स्वीकृती दिली नाही. तेव्हा गोपीला समजाऊन सांगत रामचंद्र म्हणाला - "ठीक मुहुर्ताच्या वेळी तुज्या मुलीचं लग्न आणून राहिलं आहे, या वेळा तिच्याशी लग्न करायला कोणी सरसावेल असंमला वाटत नाही. माझ्या घरच्या लोकांची तू काळजी करू नकोस. मी त्यांना समजाऊन सोगेन. तू या लग्नाला संमति दे."

अशा रीतीने ठरलेल्या मुहूर्तावर रामचंद्र आणि सुभाषिणी यांचे लग्न झाले. कर्मचंद बूप रणगल्लार, दोन्ही थोरल्या बाबांनी त्याची नाचकी केनी. बराच विचार करून शेवटी कर्मचंद म्हणाला - "ज्ञान मे होऊन गेलं, शेवटी तू माझा मुलगा आहेस. मी तुला थोडे पैसे देतो, मी या गावात मान-भरातवाने रहाव असं तुला वाटत असेल, तर आपल्या बापकोला घेऊन दुसऱ्या एकाद्या गावी जाऊन रहा."

बडिलांनी दिलेले पैसे घेऊन रामचंद्र आपल्या बापकोच्या गावी आला. तिथे त्याने थोडी जमीन खरेदी केली आणि शेतीवाडी करू लागला. चार वर्षांच्या काळात त्याने पाच एकर जमीन खरेदी केली, आवश्यकतेनुसार तो अन्य शेतकऱ्यांना सहा देऊन त्यांना मदत करू लागला. त्याच्या परीपकारी स्वभावामुळे त्याने समाजात मानाचे स्थान मिळविले.

एक वर्षी पावसाळ्यात जोराचे वादळ झाले, समुद्र खचळला. यामुळे गावातील शेतजमीन खाऱ्या पाण्याने भरून गेली. सर्व पिकांची नासाडी झाली. कर्मचंदाची सारी जमीन निरुपयोगी झाली. निदान चार-पाच वर्षात जमिनीत काही उगवण्याची चिन्हं दिसनात. गावचा सधन शेतकरी कर्मचंद आणि त्याचे नोकर यात काही फरक राहिला नाही. ज्या ठिकाणी वादळाचा उपद्रव झाला नव्हता अशा गावी लोकांनी स्थलांतर केले.

रामचंद्रला जेव्हा हे सारं समजलं तेव्हा आपल्या गावातील काही लोकांना त्याने आश्रय दिला. शक्य तेवढी त्यांना मदत केली. आपले वडील व भाऊ गाव सोडून कोठे तरी दूर गेलेले आहेत हे ही त्याला समजले. त्यांना ओघण्यासाठी तो निघाला. बरोबर गोपी व त्याची नाचकी होतीच.

एका गावाच्या सरहद्दीवर त्याने पाहिले की आपले वडील व भाऊ असहाय्य स्थितीत अशासाठी तडफडत बसलेले आहेत. अंगावरील

कपड्यांशिवाय त्यांच्याजवळ अन्य काही नव्हते. आपला मुलगा व सून यांना पाहून कर्मचंदच्या डोळ्यात अश्रू भरून आले.

बडिलांचे हात आपल्या हातात घेत रामचंद्र म्हणाला - "आपण मुळीच काळजी करू नका. जिथे फुलं असतात तिथं काटे ही असणारच. सारे पाणी भरलेल्या आपल्या शेतात आता चार-पाच वर्षे तरी शेती करता येणार नाही. तोपर्यंत आपण सर्व जण मिळून शेती करू. आमच्या ह्ये कोणी भानक नाही, ना कोणी नोकर!"

बायको व गोपी यांनी ही कर्मचंदला विनंती केली. "चला, आपण सर्व जण एकत्र काळ्या आईची सेवा करू या."

रामचंद्रचा चांगुलपणा पाहून वडील व भाऊ आनंदित झाले. त्याचक्षणी त्यांनी आपल्या स्वार्थाचे विचार सोडून दिले. गरीबां बद्दलची त्यांच्या मनातील दुर्भावना नष्ट झाली. रामचंद्रच्या मदतीने सर्वांनी एका नवीन जीवनाला प्रारंभ केला.

अति लोभाचा परिणाम

तो विचारा अगदीच निर्धन होता. आसपासची गावे फिरून तो भीक मागत असे. गावाबाहेरील छेतात काम करणारी माणसं बापलं साणं खाऊन झालं, की सुरलंसुरलं त्याला देत. पण याशिवाय गावात कोणत्याही घरी ह्याला भीक मिळत नसे. एकाद्या घरी भीक मागितली, तर घरातला कुत्रा बागे लागून त्याला पळवून लावो.

त्यावर्षीही भिकाऱ्याही स्थिती तशी हलाखीचीच राहिली. जेव्हा लागोपाठ दोन विवस त्याला झायता काहीच मिळाले नाही, तेव्हा गाव सोडून तो दुसऱ्या गावात गेला. वाटेत त्याला एक म्हणारा भेटला. तो भिकाऱ्याला म्हणाला, "मल फार दया येतेय तुमी. हा वे एक चणा." असे म्हणत म्हातऱ्याने चण्याचा एकच दाणा भिकाऱ्याच्या हातावर ठेवला.

भिकाऱ्याने विचारले, "या एका चण्यानं

माझं पोट कसं भरेल?"

"तो खाऊन तुझा काहीच फायदा नाही होणार; पण तो तुझ्या जवळ असेल, तर मात्र गावात कुठेही तुझा पाहुणाचार होईल बघ."

म्हातारा म्हणाला.

मंतर दोपेही आपापल्या दिशेने चालू लागले. अंधार होत होता तो गावात पोचला. अन् एका घरासमोर असा राहून ओरडू लागला, "अन्न वाढा माई!"

घराचा मालक हाक ऐकून तावडतोड बाहेर आला. त्याने भिकाऱ्याला पाहिले. तो आपल्या गावचा नाही, अशो छात्री झाल्यावर मालक भिकाऱ्याला आपल्या घरात घेऊन गेला. त्याने त्याला पोटभर जेवू घातले. तो भिकाऱ्याला म्हणाला, "आजची रात्र इथेच घराच्या कट्यावर झोप."

भिकारी खूपच खूष झाला. आजपर्यंत त्याला कोणीच इतक्या आदराने वागवले नव्हते.

त्याच्या मनात आले की, "हा नक्की त्या चण्याचाच प्रभाव!" त्याने तो चणा आपल्या अशाशी तोंड ठेवला अन् अरामात झोपून गेला.

सफळी त्या घरवाल्याची कोंबडी वगैरे टिपत टिपत भिकाऱ्याजवळ आली. तिच्या हालचालीमुळे तो झोपेतून जागा झाला. इतक्यात त्याला असे दिसले की कोंबडीने आपला चण्याचा दाणा चाबोत अंधलून गट्टम केला!

भिकारी ओरडू लागला, "बाप रे, माझा चणा कोंबडीने खाहा!"

घरमालक बाहेर आला. त्याला जेव्हा हकिचल येळती, तेव्हा तो म्हणाला, "मी देतो ना तुला हवे तेवढे चणे!"

"मला जास्त चण्यांची गरज नाहीय. मला माझा तोच चणा हवा. त्यातय माझं श्राव्य आहे. तो एका सिद्धपुरुषाने दिलेला चणा आहे." भिकारी आस्तच तक्रार करत म्हणाला.

"पण आता मी तरी काय करू? चणा तर कोंबडीच्या पोटात गेला. इवी तर कोंबडीच घेऊन जा." मालकाने अपाय सूचवला.

भिकाऱ्याला वाटले की, शहरात नेहून कोंबडी विकली, तर बऱ्यापैकी रक्कम हाती येईल. पण त्याच दिवशी तो शहरात पोचू शकला नाही. त्यामुळे वाटेतल्या एका गावात त्याने मुकाम करायचं ठरवले. त्याने एका माणसाला रात्रीपुरता त्याच्या घरात आसरा मागितला. त्या माणसाने दया दाखवून त्याला

जेवणही दिले अन् झोपायला जागाही दिली. कोंबडी आपल्या जवळ ठेवून भिकारी झोपून गेला. तो झोपल्याबरोबर कोंबडी तेथून पळाली अन् घरातल्या इतर कोंबड्यात जाऊन त्यांच्याशी ती भांडू लागली. घरातल्या कोंबड्यांनी एकत्र येभूत तिचा चोची मारून बाहेर हाकलायला सुरुवात केली. कोंबडी घाबस्न गोठ्यात शिरली अन् एका छोट्या माथीच्या पामासाली येभून मरून गेली.

"अरे माझी सोन्याची कोंबडी!" असे म्हणून भिकारी जोरजोरात ओरडू लागला. घराच्यामालकाने त्याला आपल्या दोन कोंबड्या त्या बदल्यात द्यावेचं कळत बरे, तेव्हा तो म्हणू लागला की, "त्या माथीच्या पायासाली

चान्दोबात पंचवीस वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेली गोष्ट.

देखून माझी कोंबडी मैली, ती गायच मला हवी." ती गाय घेऊन भिकारी पुढे निघाला. शहरात पोचता पोचताने भिकार्याला अंधाराने गाठल्याने गावानाहेरच विसलेल्या घरात जाऊन भिकारी तेथील गृहस्थाला म्हणाला, "मी खूप दुःखून आलोय. या शहरात माझ्या परिचयाने कोणीही नाहीय. आजची रात्र मला इथेच राहू द्याल?" त्या सवगृहस्थाने भिकार्याला परवानगी दिली.

त्या दिवशी त्या घरात काही शुभकार्य होते आणि त्यानिमित्त बरेचसे नातेवाईक तेथे आलेले होते. भिकार्यालाही सर्वांबरोबर मिष्टान्न-भोजन मिळाले. मध्यरात्री त्याची गाय दावे तोडून गेली अन् घरवाल्याच्या

घोड्याजवळ जाऊन त्याचे गवत खाऊ लागली. पण आपल्या खाण्यात गायीने तोंड घातलेले घोड्याला आवडले नाही. त्याने तिला इतक्या लक्षात आल्या की ती भिकारी लहानशी गाय तिथेच मरून गेली.

दुसऱ्या दिवशी भिकार्याने घरमालकाशी भांडण सुरू केले. तो गृहस्थ विचारा गरीब स्वभावाचा होता. म्हणून त्याने मुकाट्याने आपला घोडा भिकार्याला देऊन टाकला.

भिकारी आता घोड्यावर बसून शहरात जायला निघाला. त्याने मनाशी विचार केला, "माता भाजे चांगले विचत आलेले विचारावत. माझं भाग्य जुळलंय" म्हणताने दिलेला चणा चांगलाच प्रभावी दिसतोय. पण कसत घोडा मिळवून काय श्रुपयोग? गावेळी तर चांगलंस घर, सुन्दरशी बायको अन् थोडीफार इस्टेटही मिळवीन मी! फार झालं आता भरकण! कुठेतरी कायम वस्ती करून रहावं!"

संध्याकाळपर्यंत तो शहराच्या मध्यवर्त पोचला. एका गल्लीतून जात असताना त्याला एक सोठीशी धर्मशाळा दिसली अन् समोरच एक सुंदरशी मुलगीही. त्याला असे वाटले की, अशी सुन्दर मुलगी आपली बायको झाली तर किती छान होईल! म्हणून तो घोड्यावरून उतरून धर्मशाळेत शिरला. त्याने तिथल्या नोकराशी बोळणे केले अन् एक बोली घेतली.

भिकार्याने ती मुलगी पाहिली होती, ती या नोकराचीच मुलगी होती. अन् ती त्याची

एकुनती एक मुलगी होती. त्याने ठरवले की तिच्याशी लग्न करून या धर्मशाळेतच रहावे. अशा तऱ्हेने त्याची घराची, बायकोची अन् शीजनाची संध आणोआपच होणार होती; आरामात विवसा काढता येणार होतं.

धर्मशाळेच्या खालीत प्रवेश करत तो त्या नोकराला म्हणाला, "हे पहा, माझ्या घोड्याची नोट व्यवस्था करा. त्याला वेळेवर चारापाणी द्या. तो फार उत्तम जातीचा घोडा आहे. लक्षात देवा, तो काही साधारण घोडा नव्हे."

गिऱ्हाडकाने घोड्यावरून इतके सारे करावून सांगितल्यामुळे तो नोकर त्वतःच घोड्याला पाणी पाजयला गेला. घोडा पाणी पिता पिता नोकराची नजर दृक्दृष्ट दूर पळत गेला. नोकरीने भिकार्याकडे येऊन ही खबर देताच, तो कर्कशा आवाजात ओरडला, "मी तुला प्रथमच सांगितलं होतं की घोडा उत्तम आहे. पण तू इतकी बेपर्वाई दाखवलीस? घोडा किती मूल्यवान होता, हे तुला काय माहीत! माझा घोडा आता ताबडतोब परत आणून दे. सकाळीच मला राजाला भेटायला जायचं आहे. माझं काम फार महत्वाचं आहे."

"आपण फिकीर करू नका. सकाळी मी घोडा सोडून आणीन. त्यासाठी मला कितीही बारा झाला धरी वेहतर!" नोकर वाचना करत म्हणाला.

"हो तर तुझी मुलगी अशी बाईशी झाली, तर सकाळपर्यंत वाट पहाशील का? माझा

घोडा तर मला त्यापेक्षा कितीतरी पटीने महत्वाचा आहे!" भिकारी राग व्यक्त करत म्हणाला.

"आपण सांगा, अशा मध्यरात्री मी तरी काय करू?" नोकर आता चिडत म्हणाला.

"तुझ्या बेपर्वाईने माझा घोडा गेला. आता त्या ऐवजी तुझी मुलगी दे मला!" भिकार्याने मागणी केली.

आता माय नोकर चांगलाच एकेरीवर आला. दोघात 'तू तू', 'मी मी' सुरू झाले. इतक्यात नोकराची बायको तेथे आली. ती आपल्या नवऱ्याला म्हणाली, "चूकं तर आपलीच आहे या. तेंव्हा आता छुप बसता जरा. आपल्या मुलीनं जर मान्य केले, तर हे म्हणतायत तसेच

करू आपण. आज ना भुशा तिला कुशा परच्या हाती सोपवायचं लागणार आहे ना! आपल्याला गोधुनही असा जायई सापडणार नाही, तिची काप इच्छा आहे, हे पाहून येते की, तोपर्यंत तुम्ही आपला भाडण बन्द ठेवा. तिचे बोलणे ऐकून भिकार्याला आपला हेतु सफल होत आहेस वाटले.

शोध्याच वेळात नोकरीची बायको दावतपळत तेथे आली अन् म्हणाली, "भाभी मुलगी तुमच्याशी लग्नाला तयार नाहीय. म्हणून मी तिला गुणवून एका पोत्यात बन्द करून ठेवचंय. तुम्ही पोत घेऊन तांबडतोब इथून बाहेर पडा. क्षण दर गेल्यावर सकाळ होईल तेव्हा आपण कुठे आहोत, डबे कशा आले, कुठे काहीच तिला कळणार नाही. तिला घरी तर परत येता येणार नाही. नंतर मग तिला समजवा, धमकी द्या, पण काहीही करून लग्न करा तिच्याशी."

असे काही होईल असे भिकार्याला वाटलेही नव्हते. तरीही नोकरीच्या बायकोचा सल्ला

त्याला बरोबर वाटला. त्याने ठरवले की, प्रथम त्या मुलीला लग्नाला तयार करावे अन् नंतर पुन्हा परत येऊन या धर्मशाळेत एक लोकाचा.

पोते वाहून नेत तो मध्यरात्री शहराबाहेर पडला. पोत्याचं वजन काही खास जास्त नव्हतं; पण आतल्या हानचालीमुळे ते वाहून नेणे जड जात होते. या भिमाय अंधारच अंधार बगल्याने प्रत्येक पावूल सावधगिरीने टाकावे लागत होते. तरीही संकळ झुनाडता बुजाडता तो कसाबसा जंगलाला पोचला.

शोध्या आशेने त्याने पोते बुघडले. पोत्यातून एक कुशा झुडी मासून बाहेर आला अन् एकदम भिकार्यावर तुटून पडला. त्याचे नाक जखमी फळून तो वेगाले तेथून पळून गेला.

बघा जे आग त्याच्यासोटी घेऊन आला होता, ते आता समाम झाले होते. आता पुन्हा भोक मागण्याचाचून गर्यंतर नव्हते, करणार तरी काय? आता पुन्हा गाबोगाब भोक मागण आपला भुतरनिवाह करणे त्याच्या नशिबी आले.

बहुरूपा वसुंधरा

धोक्यात मासा

मद्रास मधील मरीना समुद्र-विनायकावर एक बत्स्य-शाळा आहे. मुकताच तेथे एक मासा आपण्यात यासा, त्याला कुन्धखरासारखे बंध आहेत. शाठीवर टाकदार काटे आहेत. याच्या एका मुळे समुद्री प्राणींच्या जवळ पावला नीतात. 'एल्बोस इकायिन फिश' नावाच्या या माशाचे वर्णन १५२० साली प्रकाशित झालेल्या पुस्तकात निर्दिष्टले आढळते. हा मासा विखारी आहे. पण व पाठीवरील काटपांना जवळ येणाऱ्या प्राण्याला हा घायळ करतो. म्हणून त्या जाली हा समुद्री सापसंज्ञा ही अधिक धोक्यात मानला जात असे आणि त्याला फार प्रीत. या प्रकारचा मासा समुद्राच्या पाण्यातच जीवित राहू शकतो, म्हणून यांना वारंवार समुद्रां पाण्यात बुडवले लागते.

भुंकणारे हरिण

मद्रासच्या जवळील वेंडूर येथील प्राणी-संग्रहालयात एका हरिण साजकाचा जन्म झाला. याचे डोळे फार सुंदर आणि चमकणारे आहेत. त्याच्या जवळ गेल की हे कृत्वापमाणे भुंकते. म्हणून याचा भुंकणारे हरिण म्हणतात.

पांढरा कावळा

तुम्ही कधी पांढरा कावळा पाहिला आहे? उत्तर नकीच मिळणार- नाही. तर मग तुम्ही मद्रासच्या चिन्डैन्स पार्क मध्ये जा. तेथे तुम्हाला पांढरा कावळा दिसेल. लालसर रंगाचे डोळे आणि रुधासारखे पांढरे शुभ्र शरीर. हा १० दिवसांचा शिशू आहे. पण निव्वड होत राहणाऱ्या भारतीय चपलागुळे हा फार व्हान दिसतो.

कौटूर येथील शाहीत जेव्हा काळे कावळे पाला पळवून लावले होते, तेव्हा कोणी तरी याला वाचवले आणि पार्कच्या अधिकाऱ्याकडे सोपविले.

